

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากการที่รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ สาระสำคัญและผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น แสดงให้เห็นว่า การจัดเตรียมแผนพัฒนาแต่ละฉบับที่ผ่านมาในอดีต ได้อาศัยการวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและนำมาแบ่งความหมายเพื่อกำหนด วัตถุประสงค์ นโยบายและเป้าหมายและแนวทางเพื่อให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริง และมีประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ โดยหลักการแล้วแผนพัฒนาที่ผ่านมา ยึดมั่นอยู่ที่ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ ศูนย์ภูมิภาค (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2528 : 180) สังเกตได้จาก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 เศรษฐกิจของประเทศไทยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยสูงสุด กว่าทุกช่วงที่ผ่านมาร้อยละ 10.5 ต่อปี ฐานะการเงินการคลังของประเทศมีความมั่นคง คนไทยมีรายได้และมีการจ้างงานมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตาม จะมีการกระจายรายได้สู่ประชาชนก็จริง การพัฒนาใช้ว่าจะมีความสมดุลไปทุกด้าน เพราะในชนบทมีเพียงส่วนน้อยที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา ชาวนายักยากจน การกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกัน เมื่อได้ตั้งศูนย์สุขภาพรณรงค์และแรงงานของชาวชนบทมาสู่ระบบอุตสาหกรรม ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำลาย

ดังนั้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงหันมาทบทวนเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เนื่องจากแผนพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้เกิดจากความต้องการของชาวบ้าน แต่เป็นความต้องการของรัฐที่พยายามพัฒนาคนกลุ่มใหญ่ให้เข้าไปตามแนวทางของตัวเอง ดังนั้น ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จึงกำหนดให้มีการพัฒนาคน คือให้ประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตัวเอง เพื่อจะได้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีความแตกต่างเป็นอย่างมากจากการพัฒนากระแสหลักที่เน้นความก้าวหน้า เพราะการพัฒนาชนิดนี้ เนื่องจากทรัพยากรมีอยู่จำกัดจึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ ดังนั้น การพัฒนาแบบยั่งยืนจะรวมไปถึงการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมอันเป็นผลจากการพัฒนาตามกระแสหลัก รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ด้วย เพื่อให้เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน จะอยู่ที่การใช้ทรัพยากรทิศทางการลงทุน การพัฒนาเทคโนโลยี ให้เหมาะสม ตลอดจนการปรับสถาบันทางสังคมให้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกัน (พระมหาอัมพร จำปาโล, 2526 : 8) กล่าวว่าการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตามล้วนแต่ มุ่งหวังอยู่ที่ความอยู่ดีกินดีของประชากรของประเทศนั้น ๆ

ในประเทศไทยเอง เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแล้ว ภาคอีสานนี้เป็นภาคที่ได้รับความสนใจจากรัฐมนตรีมากที่สุด เพราะภาคอีสานเป็นภาคที่ใหญ่ เป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทย และมีประชากรมาก เป็นภาคที่อยู่บนที่ราบสูง มีความแห้งแล้ง ประชากรยากจนกว่าภาคอื่น ๆ

ในภาคอีสานนั้น แบ่งเขตปกครองออกเป็น 19 จังหวัด ในปัจจุบันนี้พื้นที่คิดเป็นอัตรา 1 ใน 3 ของประเทศ มีลักษณะทางภูมิประเทศแตกต่างจากที่อื่น เพราะเป็นที่ราบสูง เรียกว่าที่ราบสูงโคราช

อีสานเป็นดินแดนที่แยกออกจากภาคเหนือและภาคกลางอย่างเห็นได้ชัด ตามลักษณะภูมิประเทศ เป็นกำแพงแยกจากทิศเหนือและกลางมีเทือกเขาเพชรบูรณ์กั้นเขตแดน เป็นต้น ลักษณะของภาคอีสานนี้ หากมองจากข้างบนจะเห็นว่ามีลักษณะเป็นแอ่ง ที่แบ่งแยกอีสานเป็น 2 ส่วน คือ แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน

เนื่องจากโครงสร้างหลักของอีสาน คือดินประกอบด้วยหินทราย ชั้นเกลือ เป็นต้น ปะปนกันอยู่ ดังนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่จึงไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงเป็นที่มาของคำว่า อีสานแล้งแต่ ถึงจะแล้งอย่างไร อีสานก็เป็นแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรม สืบเกิดจากภษิต หรือ ผนญาของชาวอีสาน ที่ว่า

ไผ่ว่าอีสานแล้ง ตีงูแชนมันไปเบ็ง
ศิลปวัฒนธรรมฝงใจไก่อ่ สิไปแล้งบ่อนจิ่งได้

เป็นผนญา (ภษิต) ที่แสดงให้เห็นความท้อแท้เพื่อทำใจของชาวอีสาน แต่ก็แฝงด้วยความเชื่อมั่น และความภาคภูมิใจที่จะพัฒนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะเป็นที่แห้งแล้ง แต่คนอีสานนั้นเข้าใจว่า เข้ามาอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (กรมศิลปากร, 2532 : 4) หลักฐานที่สำคัญคือ การค้นพบที่บ้านเชียง คือ การค้นพบเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ ลักษณะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ภายใต้ระเบียบที่ถูกกำหนดขึ้น มีการแลกเปลี่ยนสินค้า มีเทคโนโลยีสำหรับทำให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต

ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 (กรมศิลปากร, 2532 : 5) คนอีสานได้รับวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่งของกลุ่มแม่น้ำโขง ที่รู้จักในนามว่า "ลาว" วัฒนธรรมต่าง ๆ ของลาวได้แพร่กระจายเข้าสู่อีสานอันเป็นผลเนื่องจากการอพยพของชาวลาวเข้าสู่อีสานที่มีอยู่เป็นลวดลายในพุทธศตวรรษที่ 24-25 มีหลายกลุ่มที่เข้ามาตั้งหลักทั่วไป เช่น กลุ่มลาว เขมร ส่วย เป็นต้น ดังนั้น วัฒนธรรมประเพณีอีสานจึงมีลักษณะของการผสมผสาน ระหว่างคนหลายกลุ่ม แต่เนื่องจากอีสานอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทย จึงพลอยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมไทยด้วย

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2530 : 352) ได้เขียนถึงลักษณะของคนอีสานว่า "แต่คนอีสานนั้นเป็นคนที่ยึดมั่นในประเพณีของตัวเองเป็นอย่างมาก ประเพณีของอีสานจะมีลักษณะผสมผสาน

¹ ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก, หน้า 313.

ระหว่างฝึกปฏิบัติ เพราะก่อนที่พุทธเข้ามานั้น คนอิสานนั้นจะยึดมั่นอยู่กับผีบรรพบุรุษของตัวเอง เมื่อได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาแล้ว ระบบความเชื่อจึงปะปนกันระหว่างพุทธและผี"

เนื่องจากคนอิสานนั้น มีประเพณีที่ได้รับการสืบทอดกันมามากมาย แต่โดยทั่วไปแล้ว จะมีอยู่ 2 ลักษณะเหมือนภาคอื่นๆคือ

1. ประเพณีที่เกี่ยวกับวงจรของชีวิต คือประเพณีที่คนปฏิบัติเนื่องในช่วงชีวิตหนึ่งของตัวเอง เช่นการเกิด การตาย การแต่งงาน การบวช เป็นต้น

2. ประเพณีในรอบปี หรือประเพณีตามปฏิทิน เช่น ประเพณีเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีในวันขึ้นปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญเทศกาลต่างๆ เป็นต้น

เนื่องจากคนอิสานนั้นมีลักษณะที่คล้ายคนไทยทั่วไปคือ การที่ต้องนำเอาชีวิตของตัวเองไปผูกพันกับพุทธศาสนา ซึ่งก็คล้ายกับศาสนิกของศาสนาอื่นๆทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น (แสง , 2527: 27) อ้างถึงใน ศิริพันธ์ ถาวรศรีวงษ์) ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ได้กล่าวไว้ว่า เพราะคนแต่ละคนเข้าใจในหลักธรรมชั้นสูงที่ไม่เหมือนกัน แต่เมื่อเรานับถือพระพุทธศาสนาเราก็จะปฏิบัติด้วยความพร้อมใจและความจริงใจ ตามวันเทศกาลต่างๆและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ วัฏกาล คือ พิธีการเกิด การตาย การแต่งงาน การบวช การทำบุญอายุ อย่างน้อยการรักษาเอกภาพของพุทธศาสนิกชนเอาไว้มิให้เสื่อมคลายไปจากประเพณีเดิม แต่การประกอบพิธีกรรมต่างๆควรนึกถึงตัวเอง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอิทธิพลของศาสนาพุทธที่มีต่อพิธีกรรมนั้นๆของชาวอิสานมีมากมาย ในขณะที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามความเชื่อแบบดั้งเดิมก็ยังมิอยู่จากการวิชัยของ ภิรมย์ โชติกันตะ พบว่าความเชื่อเรื่องแดนของชาวอิสานนั้นยังมีอยู่ และมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวอิสานเป็นอย่างมากเช่น ที่ได้พบเห็นในปัจจุบัน คือความเชื่อที่แสดงออกมาในรูปของการบูชาด้วย บุญบั้งไฟ

ในการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นไปที่พิธีกรรมหรือ ประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต เพราะมีข้อปลีกย่อยในการปฏิบัติมากมาย เช่นประเพณีการเกิด ซึ่งในสมัยก่อนพ่อแม่จะต้องจัดพิธีหลายอย่าง ในขณะที่อยู่ในครรภ์พ่อแม่จะต้องมีข้อปฏิบัติหลายอย่าง เช่น ข้อห้ามในการนั่ง การยืน การอาบน้ำ รวมทั้งความเชื่อในการไหว้พระเช่น หากตั้งท้อง จะต้องสวมมงคลไหว้พระเป็นประจำ เพราะเชื่อว่าจะได้ลูกที่เป็นคนดีมีศีลธรรม

นอกจากนั้นยังมีข้อ ขะลำ (ข้อห้าม) ต่าง ๆ เช่นการยืน นั่งขวางบันได หรือประตูบ้าน เพราะมีความเชื่อว่า จะคลอดลูกได้ยาก เป็นต้น การทำการถ่อนกระดัง เพื่อให้เด็กอยู่ดีสบาย เป็นต้น สรุปแล้วการประกอบพิธีกรรมเพื่อจุดประสงค์อยู่ที่มีความปลอดภัยของคน อันเนื่องมาจากความไม่เจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ในสมัยปัจจุบันหากสังเกตจะเห็นว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตบางอย่าง ถึงแม้จะได้รับการปฏิบัติสืบมาจนกลายเป็นประเพณี แต่ว่ารูปแบบ การจัดการนั้น หรือวิธีการทำนั้น จะมีแนวโน้มว่าลดบทบาทหรือความสำคัญลงอันเป็นผลมาจากการพัฒนาและพื้นฐานต่าง ๆ ของทางรัฐบาล เช่นระยะเวลาในการจัดพิธีกรรมบางอย่างก็ลดลง สิ่งใหม่ที่เห็นว่ามีสำคัญก็ตัดออกจนไม่ได้รับสืบทอด

¹ ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก , หน้า 310.

ปฏิบัติกันมา ขึ้นตอนต่าง ๆ ถูกตัดทอนออกไป และมีสิ่งใหม่ที่คนทั่วไปยอมรับว่าดีเข้ามาทดแทน จนบางครั้งกลายเป็นค่านิยมที่ผิดๆ เช่น การจัดงานบางครั้ง ต้องมีการจ้างมหรสพในราคาที่แพง อันเป็นการใช้จ่ายที่เปลืองเปล่านั้น แต่อย่างไรก็ตามการสิ้นเปลืองนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า เจ้าของงานนั้นเป็นผู้ที่มีความโอปอ้อมอารี เป็นต้น

จรัส พัทธการราชศักดิ์ (2536: 66) กล่าวว่า "ถึงแม้ชาวอีสานจะเป็นผู้ที่ยึดมั่นในประเพณี ค่านิยม อุดมคติ ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของตัวเองก็ตาม แต่เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ของรัฐบาล อันเป็นความพยายามของรัฐที่จะเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตของคนทั่วไปรวมทั้งคนอีสานด้วย ดังนั้น โครงการพัฒนาต่าง ๆ จึงมุ่งเข้าสู่ชนบททุกแห่ง โดยเฉพาะอีสาน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง เพราะการพัฒนานั้นก็คือการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากแบบเดิมเข้าสู่แบบใหม่"

Joanne (อ้างในพระมหาอัมพร จำปาลา, 2536: 12) กล่าวว่า " การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งจะเกี่ยวข้องกับระบบต่าง ๆ ของสังคม เช่นระบบทางวัฒนธรรม สังคม บุคลิกภาพ การเปลี่ยนแปลงนี้จะนำไปสู่สังคมสมัยใหม่"

และมีนักปราชญ์ของไทยได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้มากมาย แต่รวมแล้วการพัฒนานั้น จะหมายถึง การปรับเปลี่ยนลักษณะจากเดิมให้เป็นแบบใหม่ เป็นเรื่องของการกระทำ และผลที่เกิดจากการกระทำโดยผลนั้นจะอยู่ในลักษณะของ นามธรรมและรูปธรรม ทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยจะมีเป้าหมายที่ได้วางและกำหนดไว้แล้ว

ดังนั้น การพัฒนานั้นเอง เป็นเครื่องจักรที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาคอีสาน เพราะรัฐได้ขยายความเจริญเข้าสู่อีสาน การสร้างงานในชนบท การขยายระบบการสาธารณสุขไปทุกต่าง ๆ เช่น การคมนาคม ซึ่งทำให้สะดวกในการไปมาติดต่อกับคนภายนอก การสร้างสถานีอนามัย เพื่อรักษาพยาบาลเบื้องต้น แทนหมอชาวบ้าน (หมอธรรมชาติ) การศึกษา การสื่อสารใหม่ ๆ เพราะกระแสเหล่านี้เอง วิถีชีวิตแบบเดิม ของชาวบ้านเมื่อได้รับกระแสใหม่จึงต้องปรับเปลี่ยน เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยม ทศนคติจากภายนอก

ถึงแม้คนอีสานจะยึดมั่นในหลักความเชื่อเดิมเป็นอย่างมาก แต่ก็ไม้อาจจะทนกระแสความเจริญทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นมาใหม่ ๆ ได้ วิถีชีวิต จึงมีลักษณะที่แตกต่างจากเดิม ความเชื่อแบบดั้งเดิมก็ในวันที่จะจางหายไป เพราะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอก

ในการศึกษารั้วนี้จะชี้ให้เห็นที่การเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นจากผลของการพัฒนา ว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของประเพณีชีวิต ในชุมชนจังหวัดขอนแก่น ะไรบ้าง

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในด้านประเพณีหรือพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตของชาวอีสาน มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เป็นการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตที่เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย
2. เป็นการศึกษา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตดังกล่าว
3. เป็นการศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประเพณีชีวิตเหล่านั้น
4. เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทั่วไป

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงประเพณีชีวิตในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เน้นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีชีวิต 4 อย่าง คือ การเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย โดยวิธีการทางมานุษยวิทยา โดยจำกัดขอบเขตการวิจัย เฉพาะงศึกษาเฉพาะ หมู่บ้านหนองกงธนสาร ตำบลหนองกงธนสาร อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการศึกษานี้จะสามารถก่อให้เกิดผลที่คาดว่าจะได้รับดังนี้

1. ทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับประเพณีชีวิตทั้ง 4 อย่าง คือ การเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย
2. ทำให้ทราบถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตเหล่านั้น
3. ทำให้ทราบถึงแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงในอนาคต
4. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต่างๆ ไป

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม

งามพิศ สัตย์สงวน (2538: 43) ได้สรุปเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่ได้มาจากรากฐานความเป็นจริง เกี่ยวกับมนุษย์นั่นก็คือ พฤติกรรมของมนุษย์และผลผลิตที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ วัฒนธรรมมิใช่ปัจจัยที่อิสระจากมนุษย์ แม้ว่าจะถูกศึกษาเหมือนเป็นตัวของตัวเอง หรือมีชีวิตจิตใจ เพราะวัฒนธรรม เป็นผลมาจากการสร้างของมนุษย์ที่อยู่อาศัย วัฒนธรรมเป็นผลหรือระบบการจัดระเบียบพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งรวมถึงค่านิยม ความคิดที่มีความสำคัญในสังคมวัฒนธรรม กำหนด สถานการณ์ จุดมุ่งหมาย ทศนคติ คุณค่า ความเชื่อรวมทั้งกำหนดพฤติกรรมสำหรับปัจเจกบุคคล วัฒนธรรมมีอำนาจควบคุมคนโดยตรงและยังเข้าควบคุมปัจเจกบุคคลอย่างมากด้วย

สุพัศรา สุภาพ (2540 : 35) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงชีวิตของมนุษย์ ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี วิทยาการและทุกสิ่งทุกอย่าง”

ในส่วนของนักวิชาการต่างประเทศนั้น มีหลายท่านที่ให้คำนิยามเกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น

Edward Tylor (อ้างใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:21) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรมคือสิ่งทั้งหมดที่มีคุณลักษณะซับซ้อน ซึ่งรวมทั้งความรู้ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณีและความสามารถอื่นๆ รวมทั้งอุปนิสัยต่างๆ ที่มนุษย์ได้โดยการเรียนรู้ จากการเป็นสมาชิกของสังคม”

Kelly (อ้างใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:21) ได้นิยามวัฒนธรรมว่า คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อให้ในการดำรงชีวิต อาจเป็นสิ่งที่มิได้เกิดผล หรือพฤติกรรมของมนุษย์

Kroeber (อ้างใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2538:22) ได้นิยาม วัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยแบบแผนพฤติกรรมที่ได้มาโดยการเรียนรู้และที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยใช้ระบบสัญลักษณ์นั้น เป็นผลสำเร็จที่แตกต่างกันไปในกลุ่มชนต่างๆ วัฒนธรรมยังรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมอาจพิจารณาในแง่ว่า เป็นผลผลิตของการกระทำและอีกแง่มุมเป็น เส้นใยของการกระทำอีกต่อไป

ประเภทของวัฒนธรรม

จากคำทั้งหมดที่กล่าวมา เราสามารถที่จะแบ่งประเภทของวัฒนธรรมได้ดังนี้ คือ

1. วัฒนธรรมด้านวัตถุ หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่สัมผัสจับต้องได้ ได้แก่สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ รวมทั้งผลผลิตทางวิทยาศาสตร์ เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน เพราะเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต

2. วัฒนธรรมมิใช่วัตถุ คือ วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม จับต้องสัมผัสไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่างและขนาด เหมือนวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ซึ่งแบ่งเป็น 5 ประเภท คือ

2.1. สถาบันทางสังคม คือ ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าไปแก้ปัญหาสังคมประเภทต่างๆ

- 2.2. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือพวกที่ช่วยให้เกิดระเบียบในสังคม ทั้งที่เป็นกฎหมาย จารีตประเพณี ศาสนา ความเชื่อ และค่านิยม
- 2.3. ศิลปะ ซึ่งเป็นได้ทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุ ในที่นี้หมายถึง การสร้างผลงาน ในด้านต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น
- 2.4. ภาษา คือสัญลักษณ์ที่ใช้ในการติดต่อทั้งที่เป็นเสียง การเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางต่างๆ
- 2.5. พิธีกรรม เน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่างๆ เช่น พิธีการจัดงานศพ ที่มีการประกอบพิธีในช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป สิ่งไหนที่ต้องทำก่อนและทำหลัง

วัฒนธรรมและการจัดการปัญหาพื้นฐานของมนุษย์

เนื่องจากวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ และเป็นผลผลิตของมนุษย์ ที่จะพยายามแก้ปัญหาต่างๆ ของตัวเองและสังคมที่อยู่อาศัย

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 49) กล่าวว่า ธรรมชาติมนุษย์ในทุกสังคมนั้นจะต้องมีปัญหาในด้านต่างๆ เกิดขึ้น และสิ่งที่มนุษย์ทำได้คือการแก้ไขปัญหาของมนุษย์เมื่อก้าวโดยสรุปแล้วมีลักษณะดังนี้คือ

1. ความต้องการทางเพศ การควบคุมเพศสัมพันธ์ แก้ไข โดยระบบเครือญาติ (Kinship)
2. ปัญหาเรื่องปากท้อง เพื่อการดำรงชีวิต วัฒนธรรมที่แก้ไขเรื่องนี้เป็นคือ ระบบเศรษฐกิจ
3. ความขัดแย้ง และการควบคุมทางสังคม เพื่อให้เกิดความสามัคคีจึงต้องมีการจัดระเบียบ วัฒนธรรมที่ใช้จัดการปัญหาคือ ระบบการเมืองการปกครอง
4. การตั้งสอนสมาชิกใหม่ของสังคม จะได้รับการแก้ไขโดย การขัดเกลาทางสังคม
5. ความกลัว อำนาจเหนือธรรมชาติ แก้ไขโดยระบบความเชื่อ
6. โรคภัยไข้เจ็บ และสุขภาพอนามัย แก้ไขโดยการแพทย์และสาธารณสุข
7. การสื่อสารติดต่อกัน แก้ไขโดยระบบการสื่อสาร
8. ความคิดสร้างสรรค์ ความต้องการแสดงออกของมนุษย์แก้ไข โดยระบบศิลปะ
9. การพักผ่อนหย่อนใจ การใช้เวลาว่าง แก้ไขโดยระบบนันทนาการ

ตารางแสดงปัญหาพื้นฐานด้านต่างๆ และระบบวัฒนธรรมที่แก้ปัญหานั้น

ปัญหาพื้นฐาน		ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรม
1.	เพศสัมพันธ์และการควบคุม	ระบบเครือญาติ
2.	เรื่องปากท้อง	ระบบเศรษฐกิจ
3.	ความขัดแย้งและการควบคุม	ระบบการเมืองการปกครอง
4.	การอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่	ระบบการขัดเกลา
5.	อำนาจเหนือธรรมชาติ	ระบบศาสนาและความเชื่อ
6.	โรคร้ายไข้เจ็บ	ระบบการแพทย์และสาธารณสุข
7.	การสื่อสาร	ระบบการสื่อสาร
8.	ความคิดสร้างสรรค์, การแสดงออก	ศิลปะ
9.	การพักผ่อนหย่อนใจ	ระบบนันทนาการ

ที่มา : งามพิศ สัตย์สงวน , หลักมานุษยวิทยา , เจ้าพระยาการพิมพ์ : , 2540 หน้า 60

สรุปแล้ว วัฒนธรรมคือ ระบบต่างๆที่เกิดขึ้นจาก พฤติกรรมของมนุษย์ และสิ่งที่มนุษย์ทุกคนในสังคมจะต้องเรียนรู้ เพื่อเข้าอยู่ได้ในสังคมอย่างเป็นระเบียบ เพราะวัฒนธรรมเป็นแบบแผนของพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสังคม ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องพิธีกรรม

เมื่อพูดถึงเรื่องพิธีกรรม สิ่งแรกที่เราควรจะนึกถึงคือ ศาสนา เพราะในศาสนานั้นส่วนประกอบที่สำคัญก็คือ พิธีกรรม และยังมีองค์ประกอบอื่นที่นอกเหนือจากพิธีกรรม ก็คือ

1. ศาสนาต้องเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยความเชื่อ
2. ศาสนาต้องมีบุคลากร
3. ต้องมีศาสนบุคคล มีศาสนสถาน เป็นต้น

เมื่อพูดถึงศาสนาแล้ว โดยทั่วไปจะยอมรับว่า เป็นเรื่องของความเชื่อ และเป็นเรื่องของการปฏิบัติ ซึ่งได้รับการปฏิบัติ ยึดถือ โดยกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ

ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่หาหลักเกณฑ์ไม่ค่อยได้ เพราะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีและประสบการณ์ จนกลายเป็นที่มาของ อภินิหารต่างๆ นอกจากนี้ยังเผยแพร่ศาสนา ยังใช้วิธีการต่างๆ ในการเผยแพร่ เช่น การสวดมนต์ เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้กลายเป็นพิธีกรรม (Ritual) แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมต่างๆ ต่างก็มีจุดกำเนิดที่มาจากศาสนา เริ่มจากการที่สวดอ้อนวอนนั่นเอง

ในการศึกษาศาสนานั้น นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา ก็สนใจที่จะศึกษาในแง่มุมต่างๆ ซึ่งก็แล้วแต่ใครที่จะสนใจในแง่ไหนมีนักวิชาการหลายๆท่าน เช่น

Emile Durkheim (อ้างใน วาสนา อรุณกิจ, 2529 :6) ได้แสดงแนวคิดที่เกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรมว่า เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวคนให้มารวมกลุ่มกัน และจะต้องทำตามสิ่งที่ตัวเองเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีพลังให้คนมารวมกลุ่มกันและทำตามสิ่งที่ตัวเองเชื่อ ซึ่งเป็นพลังที่ทำให้คนเป็นปึกแผ่น (Solidarity) เพื่อความอยู่รอดของกลุ่มจะเห็นได้ว่าแนวคิดของ Durkheim นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ ซึ่งทำเหมือนเป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง นอกจากนี้เขายังแสดงให้เห็นว่า นอกจากนั้นศาสนายังทำหน้าที่เป็นตัวที่คอยควบคุมคนในสังคม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์อย่างหนึ่ง ที่นอกเหนือดังนี้คือ

1. ทำหน้าที่ในการจัดเตรียมและทำหน้าที่เป็นวินัย (Disciplinary and Preparatory Function) หน้าที่จะเป็นส่วนของพิธีกรรมทางศาสนาที่จะฝึกให้คนเป็นคนที่มีระเบียบวินัยเป็นคนที่ระเบียบในตัวเอง

2. ทำหน้าที่ในการยึดเหนี่ยวและผนึกรวมกันเข้ากับสังคม (Cohesive Function) คือทำหน้าที่ในการที่จะสร้าง ความหมายของการที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน มีอารมณ์และความรู้สึก ในทำนองเดียวกันก็เป็นการสร้างพลัง ในการรวมกลุ่ม

3. ศาสนาทำหน้าที่ในการผนวกและการรื้อฟื้น ศาสนาและประเพณีทำหน้าที่สร้างศรัทธา ความยึดมั่น ในขนบธรรมเนียมและประเพณีในอดีต ให้คงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านั้นจะเป็นการสร้างสัญลักษณ์ของการรวมกลุ่มในสังคม

4. ทำหน้าที่ในการสร้างความรู้สึกรู้ค่าของคุณค่า และความรู้สึกในการมีชีวิต แสดงให้เห็นว่าบทบาทของศาสนานั้น นอกจากที่ทำหน้าที่สนองความต้องการของคนแล้ว ตามทัศนะของเดิร์ไคฮีม แล้วยังเป็นสิ่งที่สนองความต้องการของสังคมด้วย

ในการศึกษาทางศาสนานั้นแนวคิด เชิงหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นแนวทางอย่างหนึ่งที่มีบทบาทต่อการศึกษาแบบนี้มานาน นอกจาก Durkheim แล้ว Malinowski and AR. Radcliffe Brown (อ้างใน สุริยา สมุทรคุปต์ , 2534 : 8) โดยพื้นฐานของนักทฤษฎีหน้าที่นิยมแล้ว มักจะอธิบาย (Explain) บทบาทของศาสนาที่มีต่อสังคม ดังต่อไปนี้

1. ศาสนาทำหน้าที่ในการอธิบาย (Explain) ตอบสนองความสงสัยของมนุษย์ เช่น โลกนี้เกิดมาอย่างไร มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาตินั้นอย่างไร ทำไมมนุษย์เกิดมาแล้วจึงต้องตาย เป็นต้น

2. ทำหน้าที่ในการสนับสนุน (Validate) ศาสนาเป็นพลังที่ครอบงำจักรวาลเพื่อรักษา จริยธรรม และความเป็นระเบียบของสังคมมนุษย์ ในความหมายนี้ วิญญาณของบรรพบุรุษและความเชื่อเรื่องผี หรือพระเจ้าต่างก็เป็นกฎเกณฑ์ และให้คำอธิบาย ที่เป็นเหตุเป็นผลต่อการกระทำของมนุษย์

3. ศาสนามีหน้าที่ในการเพิ่มกำลังใจ (Reinforce) มนุษย์สามารถที่จะเผชิญหน้ากับภาวะที่วิกฤติต่างๆ ในช่วงของชีวิต เช่นการตายการเจ็บ การขาดอาหาร เป็นต้น เมื่อมนุษย์ใช้ศาสนา เพื่อเป็นการบำรุงขวัญและเป็นการไล่สิ่งที่ไม่ดีดังนั้น จึงมีอยู่ในทุกส่วนของร่างกาย

Broislaw Malinowski (อ้างใน สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2534 : 9) ได้เสนอแนวคิดสำหรับการรวมกลุ่ม โครงสร้างหน้าที่นิยม ขึ้นมาว่า การปฏิบัติ ตามธรรมเนียมของคนแต่ละสังคมนั้น ย่อมปรากฏมาในลักษณะของการกระทำที่มีต่อกัน ทำอย่างมีความหมาย และทั้งหมดจะต้องเป็นสิ่งที่น่าสนใจในแง่ของจิตวิทยาของเอกชนที่รวมกันอยู่ในสังคม โดยที่เขามุ่งที่จะอธิบายว่า การปฏิบัติในเรื่องของศาสนา และความเชื่อนั้นก็เพื่อเป็นสิ่งที่สนองความต้องการดำรงอยู่ของมนุษย์ ในหนังสือ The Role of Magic and Religion ได้กล่าวว่า มนุษย์ทุกคนมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของตัวเอง หน้าที่ของมนุษย์ที่อยู่ในวัฒนธรรม คือหน้าที่ของความรู้ที่จัดระเบียบผสมผสานโยงกิจกรรม และวัฒนธรรมนั้นๆ เข้าด้วยกัน ประสบการณ์และแนวคิดเชิงตรรกะสอนมนุษย์ว่า ความรู้ของมนุษย์นั้นมีขีดจำกัด ยังมีอีกหลายอย่างที่สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผลเช่น คำถามที่ว่า ทำไมมนุษย์ต้องแก่ หรือทำไมมนุษย์ต้องตาย เมื่อไม่สามารถตอบได้ ความเชื่อทางศาสนา จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะที่ลดความขัดแย้งที่อยู่ในใจของมนุษย์ ศาสนาตามความคิดของเขา จะตอบสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคลทั้งด้านกายภาพ จิตวิทยา และสังคม

ในสังคมดั้งเดิม รวมทั้งสังคมเกษตรกรรม ชาวบ้านมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งศาสนา และเวทย์มนต์คาถา ดังที่ Malinowski อธิบายว่า “ในสังคมเกษตรกรรมผู้คนต้องอาศัยผลผลิตที่ได้จากไร่นา แม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมเป็นอย่างดี แต่สิ่งที่เหนือความคาดหมายมักเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอ เช่น ความแห้งแล้ง และน้ำท่วมเป็นต้น และความอุดมสมบูรณ์ ดูเหมือนเป็นสิ่งที่ถูกควบคุมโดยสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและความรู้ตามปกติ ไม่สามารถที่ทำการแก้ไขได้ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของสิ่งที่เรียกว่าเป็นไสยศาสตร์”

นอกจากนั้น Radcliffe Brown (อ้างใน เอกสารประกอบนิทรรศการอนุচ্ছেนพิเศษของชาวอีสาน ม.ขอนแก่น , 2534 :10) ยังได้เสนอว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและไสยศาสตร์ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นกลไกที่สังคมใช้ในการอยู่ด้วยกัน โดยการกำหนดสิ่งที่เป็นคุณค่าพื้นฐานของสังคมขึ้นมา ซึ่งเขาได้แสดงหน้าที่และบทบาทของศาสนาและพิธีกรรมไว้คือ

1. ทำหน้าที่ในทางจิตวิทยา หรืออาจเรียกว่า เป็นผลกระทบโดยตรง ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากศาสนาและพิธีกรรม เช่น เมื่อเข้าถึงเป้าหมายของพิธีกรรม มุมมองของคนข้างนอกมองว่าเป็นการปลัดพราก เพราะพิธีกรรมจริง ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างที่เขาเชื่อ เช่น พิธีของฝน ก็ไม่ได้ทำให้ฝนตกจริงๆ

2. ทำหน้าที่ทางสังคม หน้าที่ของศาสนา ในแง่ของผลกระทบโดยอ้อมต่อโครงสร้างของสังคม ซึ่งคือ เครือข่าย ของความสัมพันธ์ทางสังคม เชื่อมโยงปัจเจกบุคคลเข้าด้วยกัน ในลักษณะที่เป็นระบบระเบียบหน้าที่ของศาสนาต่อสังคมเช่น อาจทำให้คนมีความปรองดองกันมากขึ้น

Arnold Van Gennep (อ้างใน วาสนา อรุณกิจ, 2529 :10) ได้จำแนกพิธีกรรมตามแนวคิดของ Frazer โดยการแบ่งพิธีกรรมเป็น 2 รูปแบบคือ

1. พิธีกรรมที่ขึ้นอยู่กับความเชื่อของมนุษย์ว่า สัญลักษณ์ที่แสดงถึงสิ่งหนึ่งยอมใช้แทนสิ่งหนึ่งได้ (Sympathetical rite)

2. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาแทนสิ่งที่เราต้องการ (Contagious rite)

Van Gennep ได้วิเคราะห์พิธีกรรมที่สร้างขึ้น ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ สำคัญในชีวิตของคนเราที่เขาเรียกว่า Rites de passage เขาได้แบ่งพิธีกรรมเป็น 3 ส่วนดังนี้ คือ

1. ส่วนของพิธีกรรมที่ว่าด้วยการแยกสถานภาพเดิมซึ่งมีความหมาย ในแง่ของการแยกบุคคลออกจากสถานภาพเดิม (Rites of separation)

2. พิธีกรรมที่ว่าด้วยการเปลี่ยนสถานภาพ ซึ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นตลอด การเปลี่ยนสถานภาพ (Transition rites)

3. พิธีกรรมที่ว่าด้วยการเข้าอยู่ในสถานภาพใหม่ (Rite of transition) พิธีกรรมต่างๆ ของ Van Gennep เขาได้เริ่มศึกษาตั้งแต่ การตั้งครุฑ จนถึงการให้กำเนิดบุตร จนกระทั่งถึงช่วงที่ตาย เขาได้อธิบายพิธีกรรมเหล่านี้ในลักษณะของการพรรณนาและยกตัวอย่างเป็นเครื่องประกอบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพนั้น เขาได้แบ่งพิธีกรรมโดยละเอียดดังนี้

1. พิธีแยกผู้ที่ตายออกจากผู้ที่มีชีวิต (Rites of separation)
2. พิธีรวมผู้ตายเข้าสู่โลกใหม่คือวิญญาณ (Incorporation 's rites)
3. พิธีกรรมการเปลี่ยนสถานภาพ เช่น ผู้ตายเปลี่ยนสถานภาพเป็นวิญญาณ เป็นต้น (Rites of transition)
4. พิธีการชำระล้าง มลทิน เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ เช่นการอาบน้ำศพ เป็นต้น (Rites of purification)
5. พิธีกรรมการป้องกัน อันได้แก่การไว้ทุกข์เป็นการปลอมแปลงเพื่อให้ผีจางไม่ได้ (Rites of protection)

Turner (อ้างใน สุริยา สมุทคุปดี และ พัฒนา กิติอาษา, 2533 : 10) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่าลำดับที่แน่นอนของพฤติกรรม ซึ่งรวมถึงทั้งการกระทำการพูด และสิ่งที่ถูกจัดขึ้นในสถานที่แน่นอน และเพื่อสนองตอบความมุ่งหมายผลประโยชน์ของผู้ประกอบพิธี Turner ได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. พิธีกรรมที่เกิดขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล ซึ่งอาจเห็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่ถูกกำหนด โดยลักษณะทางวัฒนธรรม หรือการเริ่มต้นในการประกอบอาชีพ การงาน เช่น การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว หรือการเปลี่ยนผ่านฤดู เป็นต้น

2. พิธีกรรมตามวงจรชีวิตมนุษย์ เช่น การประกอบพิธีกรรมอันเนื่องมาจากปรากฏการณ์การดำเนินชีวิต ซึ่งได้แก่ การเกิด การเจ็บ การตาย เป็นต้น

3. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ อันได้แก่พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขจัดภัยพิบัติ อันเนื่องมาจากความเชื่อว่า เกิดเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติ

เนื่องจาก Turner เป็นผู้สนใจในสัญลักษณ์ ดังนั้นเขาจึงมองว่า

1. พิธีกรรม เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งประกอบด้วยความหมายหลายๆ อย่าง
2. พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ คือรูปแบบ ที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสิ่งต่างๆ กับคุณลักษณะความเป็นจริงเพื่อความคิดที่ถูกกำหนด

3. สัญลักษณ์พิธีกรรม จะแบ่งออกเป็น 2 ข้อคือ

3.1. ข้ออุดมคติ คือ องค์ประกอบทางจริยธรรม และระเบียบสังคมที่เป็นหลักสำคัญในการจัดองค์กรทางสังคม การรวมกลุ่มและบรรทัดฐาน ค่านิยม ที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมนั้น

3.2. ข้อของความรู้สึก คือรูปแบบที่สัญลักษณ์นั้นสื่อออกมาโดยตรงซึ่งจะเป็นไปตามปรากฏการณ์และกระบวนการทางธรรมชาติ เป็นเหตุผลในทางจิตวิทยา

นักวิชาการไทยนั้นได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรมนั้นต่างกันออกไปเช่น

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 206) ได้พูดถึงพิธีกรรมว่า พิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา เป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นหนทางที่จะให้เกิดระเบียบในสังคม ทำหน้าที่ในการลด ความวุ่นวายใจของมนุษย์มีขึ้นเพื่อเป็นลัทธิประกันความสำเร็จในชีวิต เช่น การสวดอ้อนวอนต่างๆ เพื่อเคารพ หรือเพื่อบูชา อำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2535 : 593) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า

พิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่เป็นรูปแบบพิธีการ โดยทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ เรื่องศาสนา และไสยศาสตร์ พิธีกรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์คิดขึ้นเพื่อความสบายใจและเสริมกำลังใจ

การทำพิธีกรรม จึงเน้นเรื่องสัญลักษณ์ อุปกรรม กิริยาท่าทาง และถ้อยคำที่ใช้เป็นสื่อ เพื่อนำมาซึ่งความสำเร็จตามที่ตั้งปรารถนาไว้ จึงมักแสดงออกในทางความขลังและศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้เกิดผลสนองต่อด้านจิตใจ (พจนานุกรมศัพท์ สังคมวิทยา ราชบัณฑิตยสถาน, 2525:314)

ดังที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น พิธีกรรมนั้นก็คือรูปแบบและวิธีการที่มนุษย์ต้องการเอาชนะอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นการต้องการที่จะควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อต้องการให้ได้สิ่งที่ตัวเองต้องการเพื่อช่วยเหลือคนในสังคม รวมทั้งการให้ทำร้ายคนที่เรียกว่า ภูณไสย (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 :214) บางครั้งพิธีกรรมก็จัดขึ้นเพื่อความสบายใจ หรือการต้อนรับการเปลี่ยนภาวะหนึ่งเข้าสู่อีกภาวะหนึ่ง รวมทั้งการมุ่ง สวัสดิภาพของชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีความเป็นระเบียบ เกิดความสงบสุข

โดยสรุปแล้ว พิธีกรรม จะทำหน้าที่

1. สร้างความสามัคคี รวมทั้งเป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ เช่น การทำพิธีขอฝนในอาชีพเกษตรกร เป็นต้น
2. สร้างกำลังใจในขณะที่ผ่านภาวะในแต่ละช่วงของชีวิตเช่น การเกิด จนไปถึงตาย เป็นต้น
3. เพื่อเป็นการเตรียมตัว เป็นสมาชิกที่ดี ของสังคม เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เป็นต้น

4. สร้างความเป็นระเบียบวินัยให้คนในสังคม คือเกิดเพราะความเชื่อถือและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมที่สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม
5. สามารถหล่อหลอมคนให้เข้าถึงเป้าหมายของแต่ละศาสนาคือความสงบสุขได้

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture Change)

ปัจจุบัน ไม่มีใครกล้าปฏิเสธความจริงว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลก มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย ไม่มีสังคมใดเลยที่จะหยุดอยู่กับที่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง ในหลักพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงว่า สรรพสิ่งในโลกล้วนเป็น อนิจจังตา คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ก็คือการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง แต่มักจะได้รับการตีความเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นกระบวนการของมนุษย์ คือ การเกิด และตายในที่สุด ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 19) กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งอาศัษระยะเวลา คือจะต้องมีจุดเริ่มต้น แล้วค่อยเปลี่ยนแปลงไปสู่อีกจุดหนึ่ง” การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ได้รับความสนใจอย่างยิ่งในปัจจุบัน เพราะมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงหลายๆด้านไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมโดยความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ ทั้งด้านวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ โดยที่อัตราของการเปลี่ยนแปลงนั้นจะไม่เท่ากัน โดยทั่วไปแล้วอัตราของวัฒนธรรมมิใช่วัตถุ จะเปลี่ยนแปลงช้ากว่าวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงอาจจะเกิดเพราะการวางแผนก็ได้ หากพูดถึงการเปลี่ยนแปลงเฉย ๆ เราอาจจะไม่เข้าใจว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอะไร ซึ่งนักวิชาการส่วนมากจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม แต่มีนักวิชาการ 2 ท่าน คือ โครเบอร์ และพาร์สัน (จามรี พิทักษ์วงศ์, 2529 : 3) เสนอว่า ควรมีการแยกคำว่า วัฒนธรรม และสังคมออกจากกัน “แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม ควรจำกัดให้หมายถึงเฉพาะเนื้อหาและรูปแบบที่สร้างขึ้นและส่งผ่านต่อมาของค่านิยม ทักษะคิด ความคิด และระบบสัญลักษณ์ที่มีความหมายในฐานะที่เป็นปัจจัยในการจัดเกลาความประพฤติของมนุษย์ และสิ่งของที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยผ่านพฤติกรรมในทางตรงกันข้าม เราเสนอคำว่า สังคม หรือ ในความหมายกว้าง, ระบบปัจเจกบุคคลและชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ”

จึงสรุปได้ว่า ความคิดของโครเบอร์ และพาร์สันนั้น การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมก็คือการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม น่าจะไม่ใช่อะไรสิ่งเดียวกันแน่นอน เพราะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมน่าจะหมายถึง การเปลี่ยนในระบบแบบแผนธรรมเนียมประเพณี หรือ แนวกำหนดพฤติกรรมมากกว่าอย่างอื่น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดจากการทำระหว่างกันของกลุ่มสังคมและปัจเจกบุคคล

ในระดับจุลภาค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนที่เกิดขึ้นอยู่อย่างปกติ แต่อัตราความมากน้อยต่างกันตามท้องที่ และแล้วแต่โอกาสและเวลา เช่น

- ในเรื่องของค่านิยมทางจริยธรรม
- เรื่องการแต่งกาย
- เรื่องมารยาท
- เรื่องการใช้ภาษา

ส่วนในระดับมหภาค ได้แก่การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้ เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค

มีนักปราชญ์ ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไว้ 5 ประการ คือ

1. ขั้นตอนการคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาและนำเข้ามาใช้ในสังคม
2. การที่คนในสังคมยอมรับสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาใช้จนถึงจุดอิ่มตัว
3. ขั้นตอนการอิ่มตัวในสังคมนั้น ๆ ไม่มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้น
4. ขั้นมีการทำซ้ำแบบเดิมอยู่เป็นปกติ เป็นระยะที่ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ถึงจุดสุดยอด
5. เมื่อถึงจุดอิ่มตัวแล้ว ลักษณะวัฒนธรรม เป็นไปแบบเดิมจนเบื่อหน่าย จึงคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาอีก โดยแยกออกไปจากวัฒนธรรมเดิมและสร้างแบบวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้น

ฟองพันธุ มณีรัตน์ (2521 : 14) ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า เป็นการเปลี่ยนแปลง ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน(folkway) หรือจารีต (mores) กฎหมาย ศาสนา สิ่งประติษฐ์ และอื่นๆในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม การที่วัฒนธรรมเน้นอยู่ที่ความเชื่อ ที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ และกระตุ้นให้มนุษย์นั้นแสดงพฤติกรรมออกมา สรุปได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกชน ที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้นๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนมากเกิดจากการประติษฐ์ และการกระจายผลต่างๆ ที่เกิดจากการนำสิ่งประติษฐ์หลายอย่างมาใช้ ไม่ว่าผลนั้นจะมากหรือน้อย รวมทั้งการแพร่กระจายความคิดและการปฏิบัติต่างๆเหล่านี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

Kingsley Davis (อ้างใน ฟองพันธุ มณีรัตน์, 2521 : 15) ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทุกอย่างที่เกิดขึ้นในทุกสาขา เช่น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีวิทยา

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 225) ได้พูดถึง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมว่า “เกิดจากการติดต่อกันระหว่าง 2 วัฒนธรรม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การติดต่อกันระหว่างสังคมตะวันตกและมีโซตะวันตก จะทำให้คนกลุ่มดังกล่าวเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม คือต่างฝ่ายต่างยอมรับซึ่งกันและกันและนำไปปฏิบัติ เมื่อเห็นว่าเข้ากับวัฒนธรรมของตัวเองได้”

Ralph Linton (อ้างใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521:18) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของประชาชน จึงแตกต่างจากสังคม ซึ่งเป็นการจัดระเบียบของปัจเจกชนที่อยู่รวมกัน ซึ่งดำเนินไปตามวิถีที่ถูกกำหนดให้

Talcott Parson และ A.L. Kroeber (อ้างใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2521: 18) กล่าวว่า วัฒนธรรมจะจำกัดอยู่ในขอบเขตของการถ่ายทอดและการสร้างสรรค์เนื้อหา และแบบแผนค่านิยมความคิดและระบบสัญลักษณ์ ที่มีความหมายเนื่องจากเป็นพฤติกรรมและเป็นผลผลิตของมนุษย์ ส่วนสังคมเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน

สรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระบบแบบแผนชีวิตวิถีการดำเนินชีวิต ที่เกิดจากเหตุหลายๆ อย่าง เช่น

การประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การผสมทางวัฒนธรรม เป็นต้น

แนวคิดเรื่องการติดต่อทางวัฒนธรรม (Acculturation)

แนวคิดนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะของการติดต่อระหว่างวัฒนธรรมของชน 2 กลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มใหญ่ และกลุ่มน้อย มีกระบวนการ ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ของกลุ่มหนึ่งได้รับอิทธิพลจากกลุ่มหนึ่ง อันนำไปสู่ การยอมรับวัฒนธรรมร่วมกัน

งามพิศ ตัตย์สงวน (2538 : 37) กล่าวว่า การติดต่อทางวัฒนธรรมทางวัฒนธรรมของคนสองกลุ่ม แต่ละกลุ่มอาจจะให้อิทธิพลแก่กันได้ การติดต่อนั้นขึ้นอยู่กับระยะเวลา หากระยะเวลาติดต่อด้าน ก็ไม่อาจมีอิทธิพลที่ยาวนาน หากระยะเวลาการติดต่อที่ยาวนาน อาจทำให้เกิดผลกระทบได้ การติดต่อทางวัฒนธรรมยังรวมถึง กระบวนการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ เช่นการที่นักศึกษาที่ไปเรียนต่อที่อเมริกา ต้องปรับตัวให้เข้ากับอเมริกาเป็นต้น ซึ่งการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมอื่นนี้เอง เป็นการยอมรับเอาวัฒนธรรมอื่นมาปฏิบัติ จนกลายเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

การยอมรับนี้เป็นเพียงการยอมรับแต่เพียงคำศัพท์ทางเทคนิควิทยา เข้ามาใช้ ในภาษาที่ไม่มีคำศัพท์นั้นๆ จนถึงรับเอาระบบสังคมทั้งหมดเลยทีเดียว ลักษณะของการรับเอาวัฒนธรรมของคนอื่นมาใช้ จะมี 2 ลักษณะคือ

1. การที่วัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดมาสู่กลุ่มหนึ่ง เรียกว่า การแพร่กระจาย
2. การที่คนยอมรับวัฒนธรรมนั้นเรียกว่า การยืมวัฒนธรรม

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2521 : 20) ได้พูดถึงการติดต่อทางวัฒนธรรม จะมีรูปแบบของการติดต่อ คือ

1. จักรวรรดินิยม การล่าอาณานิคม รวมทั้งการเข้าปกครองสังคมอื่นโดยอ้อม
2. การสงคราม การเข้าครอบครอง การยึดครองของทหาร
3. การเผยแพร่ศาสนา
4. การย้ายที่อยู่ของคนจำนวนมาก
5. การย้ายถิ่นของปัจเจกบุคคล เช่น กรณีเงินที่อยู่เอเชียอาคเนย์

6. การค้าขาย
7. การท่องเที่ยว
8. การนำแรงงานจากที่อื่นมาทำงานในสังคม
9. การถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในสังคมอื่น
10. การติดต่อทางการพูด การติดต่อทางอ้อมและการสื่อสารอย่างเป็นทางการ

กระบวนการติดต่อทางวัฒนธรรมมักจะค่อยเป็นค่อยไป มากกว่าจะเกิดแบบฉับพลัน ส่วนใหญ่จะกินเวลานานมาก การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมนั้นจะมีความซับซ้อนอยู่ คือ คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมเป็นอย่างเดียวกันกับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

Kroeber (อ้างใน ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ , 2521: 120) กล่าวว่า เมื่อเราศึกษาถึงวัฒนธรรมบางอย่าง โดยเฉพาะ ลักษณะวัฒนธรรมซับซ้อนหรือสถาบันทางวัฒนธรรมหรือการส่งผ่านทางวัฒนธรรม จาก วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่วัฒนธรรมหนึ่ง เราเรียกว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม” แต่ถ้าเราพูดถึงวัฒนธรรม 2 แห่งแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เป็นร้อยเป็นพันชนิด เราเรียกว่า การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม ดังนั้นการแพร่กระจายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับส่วนประกอบของวัฒนธรรม แต่การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวัฒนธรรมทั้งหมด

จากคำนิยามของ Kroeber นั้นแสดงให้เห็นว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม

การแพร่กระจาย หมายถึง กระบวนการที่ติดต่อเนื่องกันไปเป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมภายนอก เมื่อสิ่งใหม่ๆเกิดขึ้นหรือถูกนำเข้ามาไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุ หรือ มิใช่วัตถุก็ตามย่อมมีแนวโน้มที่จะกระจายไปสู่วัฒนธรรมอื่น

การแพร่กระจายนั้นมีส่วนประกอบอื่นๆเป็นขบวนการ คือ ต้องมีการยอมรับโดยอาศัยเวลา การยอมรับต้องเป็นเรื่องของวัตถุ หรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งอาจเป็นแนวคิดหรือการกระทำก็ได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มของผู้รับ โดยอาศัยการคมนาคม และการสื่อสารอย่างใดอย่างหนึ่ง วัฒนธรรมที่ยอมรับมานั้นต้องสอดคล้องกับค่านิยมและวัฒนธรรมเก่า

การแพร่กระจายนั้นจะเป็นไปได้เร็วหรือช้ามันจะต้องประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้คือ

1. วัฒนธรรมไม่มีความซับซ้อน เพราะมันจะง่ายต่อการรับ
2. เข้ากับค่านิยมเดิมที่มีอยู่แล้ว
3. ศักดิ์ศรีและฐานะผู้นำสิ่งใหม่เข้ามาในสังคม
4. สิ่งแวดล้อมในวัฒนธรรมผู้รับ ถ้าสภาพทั่วไปอยู่ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงจะทำให้รับสิ่งใหม่เข้าได้ง่าย
5. สังคมผู้รับต้องเป็นสังคมที่ไม่มีความรอบตัวแบบแนบแน่น คือสังคมประเพณี
6. อัตราการติดต่อระหว่างผู้ให้และผู้รับ ถ้าการติดต่อเป็นไปอย่างกว้างการยอมรับก็เป็นไปง่าย หากการติดต่อจำกัดก็รับได้ยาก

ลักษณะการยอมรับการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากสังคมอื่นมานั้นมีอยู่ 2 แบบคือ

1. การรับเอาผลผลิตวัฒนธรรมของเขามาใช้โดยตรง เช่น การรับเอาการประดิษฐ์สิ่งของต่างๆ มาใช้ เช่น การที่คนไทยยอมรับเอารถยนต์ รถไฟ เครื่องปรับอากาศ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น มาใช้ ซึ่งส่งผลให้วัฒนธรรมเกิดความเพิ่มพูนและวัฒนธรรมเดิมจะขยายตัวเองออกไป เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับเอาวัฒนธรรมนั้นๆ มาใช้
2. การรับเข้ามาโดยการดัดแปลงให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิมของคนหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเดิมให้เข้ากับสิ่งใหม่ๆ เป็นผสมผสานระหว่างสองสิ่งและเกิดลักษณะการผสมกลมกลืน

แนวคิดเรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Assimilation)

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 :39) ได้พูดถึง การผสมกลมกลืน หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรมว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อทางวัฒนธรรม เป็นผลจากการที่ปัจเจกชนกลุ่มหนึ่ง หรือกลุ่มคนต่างๆ แทนที่วัฒนธรรมของตัวเองด้วยวัฒนธรรมของคนอื่น ซึ่งการติดต่อระหว่างกลุ่มนั้น อาจจะเป็นระหว่างกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่ เช่น การที่รัฐบาลใช้การผสมผสานทางวัฒนธรรม คือ การชาวเขา และชาวมุสลิมให้มีจิตสำนึกว่าเป็นไทย เป็นต้น

กอร์ดอน (Gordon , 1964 : 62) อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการกลมกลืนทางวัฒนธรรมนั้นว่า E Park W Burgess ได้ให้คำนิยามว่า “กระบวนการแทรกแซงระหว่างกันและการเชื่อมเข้าหากันซึ่งทำในบุคคลและกลุ่มชนมีความต้องการจำเป็น ความเข้าใจ ทศนคติต่อบุคคลอื่น และด้วยการมีส่วนร่วมในด้านประสบการณ์และประวัติศาสตร์อันเดียวกัน ๆ ได้นำบุคคลและกลุ่มชนเหล่านั้น ไปสู่วิถีชีวิตทางวัฒนธรรมร่วมกัน”

แนวคิดหนึ่งที่มาสัมพันธ์กับความกลมกลืนทางวัฒนธรรม คือ การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) หมายถึง การรับเอาวัฒนธรรมสังคมอื่นมาปฏิบัติ และกลายเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

Merton M. Gordon ได้สร้างตัวแปรต่าง ๆ ตามขั้นตอนเกี่ยวกับการกลมกลืนทางวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาขอบเขตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม 3 กระบวนการย่อย

- การที่กลุ่มชนน้อย ได้เปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินชีวิตหรือวัฒนธรรมของตน เป็นวัฒนธรรมเจ้าของถิ่น มากกว่าการดำรงชีวิตแบบเดิมอย่างเห็นได้ชัด และเป็นเรื่องของการผสมผสานทางวัฒนธรรม
- ต่อมาคือ การที่สังคมเจ้าถิ่นรับเป็นสมาชิก เช่นการตั้ง สถาบัน สมาคม เป็นขั้นตอนของการกลมกลืนทางโครงสร้าง
- การที่สังคมกลุ่มใหญ่ ยอมรับชนกลุ่มน้อยว่า เป็นประชากรร่วมกัน เมื่อมีเอกลักษณ์ร่วมกัน สังคมส่วนใหญ่ไม่รังเกียจต่อชนกลุ่มน้อยเป็นที่ยอมรับระหว่างกลุ่มและความขัดแย้ง ไม่มีเลยเป็นลักษณะของการผสมผสานกลมกลืน

ทฤษฎีการผสมผสานทางวัฒนธรรมแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มที่เชื่อว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรมในภาวะสุดท้ายมีลักษณะที่เรียกว่า ประชาชนมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน (ตามแนวคิดของ Ernest W. Buryess และ Robert E. Park) กล่าวคือไม่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มคน เรียกว่า ทฤษฎีเอควัฒนธรรม (Melting Pot Theory)

(2) กลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่า ไม่เชื่อว่ากระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมจะนำไปสู่ภาวะการสลายตัวของวัฒนธรรมจนหมดสิ้น หากแต่เชื่อว่า นำเป็นไปถึงภาวะที่ยอมรับความแตกต่างด้านวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนที่เข้ามารวมเป็นสมาชิกกันยอมรับว่าวัฒนธรรมย่อยมีอยู่ และจะคงอยู่ต่อไป เรียกกลุ่มนี้ว่า พหุวัฒนธรรม (Cultural Pluralism Theory)

การกลมกลืนหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรมอาจจะเกิดได้ทั้ง 2 กรณี กรณีที่เชื่อว่า จะนำไปสู่ความเป็นเอกวัฒนธรรมนั้น อาจจะมีการนำแบบแผนทางวัฒนธรรมของกลุ่มน้อยมาดัดแปลงอีกกรณีหนึ่ง ที่เชื่อว่า จะมีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม เพราะเชื่อว่าแต่ละกลุ่มมีสถานภาพที่สูงขึ้นจะมีความสำนึกในวัฒนธรรมของตัวเองมากขึ้น จึงต้องพยายามรื้อฟื้นและรักษา วัฒนธรรมของตัวเองไว้

ความแตกต่างของทฤษฎีเอควัฒนธรรมนั้นอยู่ที่การรวมวัฒนธรรมเป็นหนึ่งเดียวส่วนพหุวัฒนธรรมคือ ความคงไว้ซึ่งเอควัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม

แนวคิดเรื่องนวัตกรรม (Innovation)

แนวคิดนวัตกรรม (ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่) มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านเป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การที่บุคคลหรือกลุ่มยอมรับซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะคิดและค่านิยมของบุคคลหรือกลุ่มในสังคม หมายถึงการยอมรับสิ่งใหม่นั้นจะต้องขึ้นอยู่กับสิ่งเหล่านี้ โดยที่จะเร็วหรือช้า เป็นเรื่องของบุคคลหรือกลุ่มว่า มีศักยภาพแค่ไหน

นวัตกรรม (innovation) หมายถึง วัตถุในด้านเทคโนโลยี และมีใช้วัตถุ อันได้แก่ความลึกนึกคิด ทักษะคิด ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องมีแหล่งที่มา คือ

1. การค้นพบ (discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากรหรือการค้นพบพืชผลทาง การเกษตรสมัยใหม่ ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพ มีรายได้ดีกว่าเดิม การผลิตพันธุ์พืชใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง และนำพันธุ์พืชมาปลูกใหม่ให้ผลผลิตสูง และนำพันธุ์ มาปลูกใหม่

2. การคิดค้นประดิษฐ์ (invention) คือการที่มีผู้คิดค้นสิ่งใหม่ขึ้นและเห็นว่ามีประโยชน์จึงนำสิ่งนั้นมาใช้กันเรื่อย ๆ และการยอมรับสิ่งนั้นของชาวบ้านหรือการยอมรับสิ่งแปลกใหม่จากสังคมภายนอก

3. การแพร่กระจาย การยอมรับสิ่งใหม่จากสังคมภายนอกเรียกว่า การแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง เช่นการที่ชาวบ้านรู้เทคนิคสมัยใหม่จากตะวันตก

Rogers ได้กล่าวว่า ธรรมชาติของระบบสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมแบบไหนก็ตาม จะมีกระบวนการยอมรับสิ่งใหม่อยู่ 5 กระบวนการ คือ

1. ขั้นตอนการทราบข่าว (Awareness)

เป็นขั้นที่ผู้รับการเปลี่ยนแปลงได้ทราบว่า สิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้น เกี่ยวกับตัวเอง แหล่งข่าวจะมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พ่อแม่ เพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง และสื่อสารมวลชนต่าง ๆ

2. ขั้นความสนใจในรายละเอียด (Interest)

เป็นขั้นที่ผู้รับการเปลี่ยนแปลง สนใจในรายละเอียดอย่างมากและคิดว่าสิ่งใหม่นี้คงจะเป็นประโยชน์ จึงได้เข้าไปศึกษาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้นำที่เกี่ยวกับสิ่งใหม่ ๆ

3. ขั้นตอนการประเมินผล (Evaluation)

เป็นขั้นตัดสินใจหลังจากที่ทราบข่าวและรายละเอียด เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวตอในการตัดสินใจว่า สิ่งใหม่นั้นดีแค่ไหน มีผลทั้งในด้านบวกและลบอย่างไร

4. ขั้นการทดลอง (Trial)

เป็นขั้นที่สำคัญที่ตัดสินใจพิจารณาว่า หากทดลองแล้ว หากเห็นว่าผลรับเป็นเช่นไร แล้วค่อยนำไปปฏิบัติ

5. ขั้นการยอมรับ (Adoption)

เป็นขั้นตัดสินใจว่า จะยอมรับสิ่งใหม่ หลังจากที่ผ่านมาการทดลองปฏิบัติแล้ว ระยะเวลาในการที่จะยอมรับสิ่งใหม่ เพื่อยึดถือปฏิบัติต่อไป

อัตราการรับสิ่งใหม่ หมายถึง การที่สมาชิกจะยอมรับสิ่งใหม่ช้าหรือเร็วตามกระบวนการข้างต้น โดยมีประเด็นพิจารณาอยู่ ๒ ประเด็น คือ

1. ลักษณะของสิ่งใหม่ คือ สิ่งใหม่จะเข้าสู่สังคมได้จะต้องมีลักษณะดังที่ สัจญา สัจญาวิวัฒน์ (2527 : 16) กล่าวว่า

- 1.1 มีประโยชน์ใช้สอยมากกว่าของเดิม (Relative Advantage)
- 1.2 มีลักษณะเข้ากันได้ง่ายกับแบบชีวิตที่มีอยู่เดิม (Comparability)
- 1.3 มีความซับซ้อนน้อย (Less Complexity)
- 1.4 สามารถนำมาทดลองใช้ทีละน้อยได้โดยไม่เกิดความเสียหายมาก (Trainability)
- 1.5 สามารถมองเห็นและเข้าใจได้ง่าย ไม่ยุ่งยากและซับซ้อนเกินไป (Observability)

2. ลักษณะของประชากรในสังคม เป็นลักษณะทางด้านประชากรเป็นบุคลิกภาพ ค่านิยมของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน สิ่งใหม่ชนิดเดียวกันอาจจะมีผลให้บุคคลบางกลุ่มรับได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่กลุ่มอื่นต้องใช้เวลาานโดยดี

- ผู้ยอมรับสิ่งใหม่ (Innovators) ที่มีลักษณะเห็นผู้ชอบทดลอง ชอบเดินทางท่องเที่ยว ทำให้รู้จักบุคคลทั่ว ๆ ไป เป็นผู้กว้างขวาง รู้จักคนทั่วไป เป็นผู้ยอมรับก่อนบุคคลอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่า เป็นคนแรกในการรับสิ่งใหม่

- ผู้รับสิ่งใหม่เร็ว (Early Adoptors) ส่วนมากจะเป็นกลุ่มที่คนในสังคมยอมรับและนับถือเป็นผู้รู้แหล่งข่าวใหม่ ๆ จากหน่วยราชการ
 - ผู้รับสิ่งใหม่ปานกลาง กลุ่มนี้จะมีลักษณะการใช้เวลามาก ยอมรับสิ่งใหม่ด้วยความรอบคอบ
 - ผู้รับสิ่งใหม่ช้า คนกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่ไม่มีความเป็นผู้นำ หรือการสร้างสรรค์
- นอกจากกลุ่มคนที่กล่าวแล้ว ยังมีความแตกต่างของบุคคลผู้รับของใหม่ ในเรื่องของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมปัจเจกบุคคล ดังนี้
- อายุ หากมีอายุ ระหว่าง 20 - 50 จะรับเร็ว หากเกินนี้จะช้า
 - สภาพทางสังคม ผู้ที่ยอมรับสิ่งใหม่ส่วนใหม่จะเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าคนอื่น เช่น ประธานกลุ่ม เป็นต้น
 - สภาพทางเศรษฐกิจ ผู้ที่รับสิ่งใหม่มักจะมีฐานะทางเศรษฐกิจ จะรับได้เร็วกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ
 - ระดับความชำนาญงาน (Specialization) ผู้ที่รับสิ่งใหม่เร็ว มักจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเร็ว ส่วนตรงกันข้ามจะรับได้ช้า
 - ความเป็นคนเมืองใหญ่ (Cosmopolitans) ผู้ที่รับสิ่งใหม่เร็ว นั้น จะเป็นผู้มีความกว้างขวาง และมีมนุษยสัมพันธ์กับคนทั่ว ๆ ไปเป็นอย่างดี
 - ความคิดสร้างสรรค์ / ภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership) ผู้ที่มีลักษณะของผู้นำ มักจะเป็นผู้รับสิ่งใหม่ได้เร็วกว่าคนอื่น ๆ
- ดังนั้น ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ จะชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม เป็นการพิจารณาถึง ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน ที่จะทำปฏิรูปการเปลี่ยนแปลง

แนวคิดความทันสมัย (Modernization)

การเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดที่ใช้กันหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ประเทศทั้งหลายต่างพยายามที่จะพัฒนาประเทศของตัวเองให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ซึ่งการพัฒนามีลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะเกิดขึ้นทั้งในชนบทและสังคมเมือง

Rogers (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2528 : 202) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ กระบวนการซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในโครงสร้าง และหน้าที่ของระบบสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ย่อมเกิดขึ้นได้ทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม สิ่งที่สำคัญที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง ก็คือ การพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาท้องถิ่นชนบทหรือสังคมเมือง มีเป้าหมายคือความทันสมัยที่เกิดขึ้น

คำว่า ภาวะทันสมัยหรือ ความทันสมัยนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความไว้หลายประการ เช่น

Smelser (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติกุล, 2528:203) กล่าวว่า การเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย มีความหมายคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่จะมีขอบเขตที่กว้างกว่า คือ การเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคทางด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศน์วิทยา รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง จากการปกครองชุมชนหมู่บ้านเป็นระบบแบบราชการ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา คือ ลดการอ่านเขียนหนังสือไม่ได้ และเพิ่มความรู้ความชำนาญมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา จากความเชื่อทางโลกเข้ามาแทนความเชื่อเก่า ๆ การเปลี่ยนแปลงทางครอบครัว ทำให้ความผูกพันทางญาติลดน้อยลง

นอกจากนั้น Smelser ยังได้กล่าวว่ากระบวนการ 4 กระบวนการมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน (อ้างใน จามะรี พิทักษ์วงศ์, 2529 :119-120) ได้แก่

1. การเปลี่ยนจากการใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย มาเป็นเทคโนโลยีบนพื้นฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์
2. การเปลี่ยนจากระบบทำการเกษตรเพื่อยังชีพ มาเป็นผลิตเพื่อการค้ารวมทั้งการรู้จักปลูกพืชเศรษฐกิจขาย (Cash crop) การที่เกษตรกรซื้อสินค้าจากตลาดแทนที่จะผลิตเอง และการใช้แรงงานรับจ้าง
3. การเปลี่ยนแปลงจากใช้แรงงาน สัตว์และคนมาเป็นเครื่องจักรกล เพื่อทำการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ป้อนตลาดที่มีขอบเขตกว้างกว่าชุมชนที่มีการผลิตสินค้านั้นๆ
4. การเปลี่ยนแปลงสภาพทางนิเวศน์วิทยา จากชุมชนชนบทมาเป็นเมืองหนาแน่นขึ้น

Moore (อ้างในสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536:119) กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย คือ การเปลี่ยนแปลงระบบประเพณีมาเป็นอย่างประยุกต์วิทยา (Technology) และจัดองค์กรอย่างมีระเบียบ กฎเกณฑ์ ซึ่งแสดงออกถึงลักษณะเศรษฐกิจที่ก้าวหน้า หรือการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีความมั่นคงทางการเมืองเหมือนประเทศตะวันตก”

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 228) กล่าวว่า “ความทันสมัยคือ กระบวนการที่สังคมด้อยพัฒนา หรือที่กำลังพัฒนาเคลื่อนเข้าสู่ทิศทาง ของการนำเทคโนโลยี และระบบของวัฒนธรรมของสังคมอุตสาหกรรมมาใช้”

โดยกระบวนการของความทันสมัยนั้น จะต้องมีกระบวนการที่เกิดตามมาคือ

1. การกลายเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้น โดยปราศจากการเป็นเมืองใหญ่ และยังรวมไปถึง กระบวนการที่คนอพยพเข้ามาทำงานในเมืองที่เป็นอุตสาหกรรม เพราะการกลายเป็นอุตสาหกรรม คือ การพัฒนาด้านเทคโนโลยี ด้านเครื่องจักรกลต่างๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต ให้ได้มาก เป็นการพัฒนารัพยากรต่างๆ ในสังคม เพื่อการเจริญด้านผลผลิตของสังคม เป็นความเจริญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่างๆ
2. เศรษฐกิจแบบการตลาด คือ มีการแลกเปลี่ยนทางสินค้า และเงินตรา ผลผลิตทางการเกษตรจะกลายเป็นการค้า มิใช่เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตร เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการและเป็นการเพิ่มผลผลิตให้ได้มากขึ้น มีการจ้างแรงงาน การประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร มีทัศนคติใหม่ๆ เพราะการแลกเปลี่ยน
3. การกลายเป็นเมือง หมายถึง การที่ชาวชนบทได้รับอิทธิพลเมือง โดยที่อิทธิพลนั้นจะมีทั้งที่เป็นความคิด ทัศนคติ และวัตถุ รวมทั้งการพัฒนาด้านการบริหาร อาชีพต่างๆจะเพิ่มมากขึ้น ชาวชนบทมี

อาชีพที่หลากหลายขึ้น รูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวชนบทจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงเมือง เพราะอิทธิพลของเมือง เช่น การทำงานที่ตรงต่อเวลา มีความชำนาญเฉพาะด้าน มีความเป็นปัจเจกชนสูง การติดต่อมีรูปแบบเป็นทางการ แบ่งแยกกันทำงานตามความถนัดของแต่ละบุคคล

4. การเปลี่ยนไปสู่ระบบของราชการ คือ การจัดระเบียบทางสังคมอย่างมีเหตุผล เพื่อเป็นการปรับปรุงการทำงาน ให้มีประสิทธิภาพและเป้าหมาย เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม จำต้องมีการบริหารและการติดต่อที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น การที่มีกฎเกณฑ์เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องมีการดำเนินไปสู่จุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการจัดระเบียบการดำเนินชีวิตแบบใหม่ด้วย

โดยสรุปแล้ว ความทันสมัยหรือการกลายเป็นสมัยใหม่ หมายถึง กระบวนการที่สังคมกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา เคลื่อนตัวเข้าสู่ทิศทาง ของการนำเอาเทคโนโลยี และระบบของ วัฒนธรรมของ สังคมที่เป็นอุตสาหกรรมมาใช้

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 228) กล่าวว่า “ความทันสมัยจะรวมเอาปรากฏการณ์ทาง วัฒนธรรม ทางสังคมที่มีขอบเขตกว้าง เช่น การกลายเป็นอุตสาหกรรม ที่นำเอาเทคโนโลยี แบบใช้ เครื่องจักรต่างๆ กระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรม การกลายเป็นเมือง เศรษฐกิจแบบการตลาด โครงสร้าง การบริหารแบบราชการ และการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลาง การเติบโตของกลุ่มที่ไม่ใช่เครือญาติ และ ความคิดที่ชอบการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น ทศนคติแบบเชื่อกฎข้อคราง และแบบจารีตนิยม ซึ่งเป็น ลักษณะของชาวไร่ชาวนา ต้องเปิดทางให้กับการแสวงหาความสำเร็จในชีวิต เพื่อสร้างความมั่นคง และ สถานภาพให้สูง ซึ่งเป็นไปได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงที่นำมาด้วยความทันสมัย”

แนวคิดเรื่องชุมชน (Community)

จากการที่ มนุษย์มีความจำเป็น ที่ต้องอยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่เหล่า เพราะเหตุผลหลาย ๆ อย่าง อันเนื่องมาจากความอ่อนแอด้านสรีระของมนุษย์ สถานที่ที่มนุษย์ใช้อยู่อาศัยร่วมกันนั้น เรียกว่า ชุมชน

ความหมายของคำว่า “ชุมชน”

คำว่า ชุมชน นั้น ภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า Community จิตรพรรณ กาญจนะจิตรรา (อ้างใน ทวี ทิวจำ, 2538 : 2) ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชน ไว้ดังนี้ คือ ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนหลายๆ กลุ่ม ที่มารวมกันอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน มีการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างกันและกัน มีการติดต่อมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีวัฒนธรรมเป็นอย่างเดียวกัน

จาก Webster New Dictionary of the American Language (อ้างในสมทรง เหมวิชานูวัต, 2521: 1) ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชน ไว้ว่า

1. กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือในเมืองเดียวกัน ภายใต้กฎหมายเดียวกัน
2. อาณาบริเวณเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่ร่วมกัน

3. ชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ร่วมกัน และมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน

The Advanced Learner's Dictionary of Current English ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า

1. ประชาชนที่อาศัยอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง หรือเมืองใดเมืองหนึ่ง
2. กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในท้องที่เดียวกัน มีผลประโยชน์ อาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีสัญชาติ มีศาสนา อย่างเดียวกัน (สมทรง เขมวิชานูวัตร, 2521 : 1)

Robert M. Mac Iver ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชน ว่า

กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และสมาชิกทุกคนได้ให้ความสนใจ ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มชน นั้น รวมกัน มิเพียงให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะเป็นการสนใจทั่ว ๆ ไป และมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน ชุมชนนั้นอาจหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างง่าย ๆ เช่น หมู่บ้านหนึ่ง ชนเผ่าหนึ่ง หรือเมืองหนึ่ง ประเทศหนึ่ง

Nelson (อ้างใน ทวี ทิวจำ, 2528 : 2) กล่าวว่า คำว่า ชุมชน บางครั้งหมายถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ภาคนั้นภาคนี่ บางทีก็หมายถึงตัวบุคคลคนที่อยู่อาศัยในท้องที่นั้น และชุมชนเป็นโครงสร้างทางสังคม อีกแบบหนึ่ง มีการปฏิบัติอย่างเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอยู่

Beagle (อ้างใน ทวี ทิวจำ, 2528 : 2) ได้เขียนหนังสือ Rural Sociology , the Strategy of Change ได้อธิบายว่า “ชุมชน” คือ ระบบสังคมหนึ่ง มีคนอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และสมาชิกในชุมชนกระทำกิจกรรมเพื่อบำบัดความต้องการจำเป็นเหมือนกัน

จากคำจำกัดความเหล่านี้ สามารถสรุปลักษณะของชุมชนได้คือ

1. กลุ่มของบุคคลจำนวนหนึ่ง (People)
2. ความสนใจของคนร่วมกัน (Common interest)
3. มีอาณาเขตพื้นที่ (Area)
4. มีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างเดียวกัน
5. มีความสัมพันธ์ (Relationship)

ประเภทของชุมชน

ชุมชน อาจจะแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ชุมชนชนบท (Rural community)
2. ชุมชนเมือง (Urban community)

ชุมชนชนบท คือ ชุมชนที่ประชาชนอาศัยอยู่ มีความเป็นอยู่อย่างกันเอง มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิด มีความผูกพันกับขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือวัฒนธรรมมากกว่า ชุมชนเมือง ไม่มีความหนาแน่นทางด้านประชากรมากเหมือนชุมชนเมือง อาชีพจะผูกพันอยู่กับธรรมชาติ จะมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล หรือสุขาภิบาล มีความหนาแน่นของประชากร ไม่มีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิด เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เป็นต้น

เนื่องจากชุมชนชนบทนั้น จะอยู่ในที่ห่างไกลความเจริญด้านเทคโนโลยีต่างๆ มีประชากรส่วนมากเป็นผู้ที่ยากจน มีคุณภาพชีวิตที่ต่ำ มีความล่าช้าในเรื่องระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ดังนั้น เพื่อต้องการการแก้ปัญหาเหล่านั้นของชาวชนบท รัฐจึงได้วางแผนพัฒนาชนบท เพื่อให้ชาวชนบท มีความทัดเทียมกับชาวเมืองโดยทั่วไป

คำว่า การพัฒนา หมายถึงกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผน เป็นการกระทำให้ชาวบ้านมีรูปแบบในการดำเนินชีวิต ที่แปลกจากเดิม

Dr.Batten (อ้างใน ทวี ทิวจำ, 2528 : 1) ซึ่งเป็นนักพัฒนาชนบท กล่าวว่า “Development is change for Better . หมายความว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การพัฒนานั้นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น และต้องเป็นไปในทางที่ดี การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการวางแผนมาแล้วจากรัฐบาล หรือหน่วยงานของ รัฐบาล เป็นต้น เพื่อเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิต ของชาวชนบท ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมพื้นฐาน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประเพณีทั่วไปของภาคต่างๆ

ภาคกลาง

เสรีบุร โภเศษ (ประเพณีของชาวไทย ร.พ.ลาดพร้าว, 2526) ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการแต่งงานของชาวไทย โดยเฉพาะภาคกลาง ว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนถ้าหากไม่มีคนประเพณีก็มีไม่ได้ ได้เขียนถึงการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีว่า ถ้าหากประเพณีเปลี่ยนรูป จนหมดความสำคัญ ลักษณะเดิมของประเพณีได้หมด ทำให้ประเพณีหมดความหมายที่มีต่อสังคม และได้เขียนถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงว่ามาจากการติดต่อกับกลุ่มที่อยู่ภายนอก และได้เขียนถึงการปฏิบัติในรายละเอียดของการประกอบพิธีกรรมนั้นๆ

คณะราชครู (ประเพณีไทย รวมประเพณีที่น่ารู้ และพิธีที่สำคัญของไทย, 2531) เป็นการรวบรวมเกี่ยวกับประเพณีชีวิต เช่น การเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย เป็นการเขียนถึงระเบียบของการปฏิบัติในประเพณีนั้นๆ เป็นลักษณะที่เป็นประเพณีโบราณ ซึ่งปัจจุบันการปฏิบัติแบบนั้นๆ ไม่ได้รับปฏิบัติต่อมา เช่น การอาบน้ำศพ การจัดเซ่งตะกอนในการเผา เป็นต้น ส่วนในการแต่งงานได้ให้ความหมายของสิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธี เช่น การให้ความหมายของถั่วที่ใช้ในการแต่งงานว่า เป็นอวยพรให้คู่บ่าวสาวได้มีความเจริญงอกงามเหมือนถั่ว เพราะเป็นพืชที่มีความเจริญงอกงามง่าย เป็นต้น

ภาคเหนือ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ข้อมูลเกี่ยวกับการเกิด (คณะกรรมการฝ่ายเอกสารวิชาการเรื่องการเกิดในโครงการนิทรรศการ ข้อมูลทางมานุษยวิทยา ของไทยเรื่องประเพณีชีวิต ระหว่าง วันที่ 17 ตุลาคม-6 พฤศจิกายน, 2534) ได้เขียนถึงประเพณีการเกิดของทุกภาค ในส่วนของภาคเหนือนั้น เรียกว่า ประเพณีการเกิดของชาวล้านนา ซึ่งหมายถึง 8 จังหวัดทางภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน มีความเชื่อกันว่า สามารถที่จะทำนายว่า เด็กที่อยู่ในครรภ์ของแม่นั้น จะเป็นคนดีหรือไม่ดีนั้น สามารถทราบได้จากการทำนายความฝันของแม่ เป็นตัวอย่าง ส่วนการประกอบพิธีกรรมต่างๆ จุดประสงค์ก็เพื่อต้องการความปลอดภัยของแม่และเด็ก

ภาคใต้

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาลัยเขตปัตตานี (ฝากไว้ที่ปัตตานี บรรณาธิการ ประมูล อุทัยพันธ์, 2532) ได้เขียนเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับประเพณีของชาวใต้ ในส่วนประเพณีชีวิต เช่น พิธีกรรมแต่งงาน ชาวใต้จะงดเว้นจากการฆ่าสัตว์และงดเว้นจากสิ่งที่ไม่ดีทุกอย่าง เมื่อแต่งงานได้ 5 เดือน ส่วนในรายละเอียดของการประกอบพิธีกรรม เป็นการเขียนถึงข้อปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม ซึ่งมีโต๊ะอิหม่าม เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม รวมทั้งประเพณีชีวิตทุกอย่าง

สภาพทั่วไปของภาคอีสาน

สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2529) งานวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านภาคอีสาน กรณีบ้านโนนตะแบก พบว่า เหตุใหญ่ที่ทำให้ระบบความเชื่อของคนภาคอีสานต่อประเพณีส่วนใหญ่หรือชาติของตัวเองลดลง เพราะการรับเอาวัฒนธรรมของคนเมืองที่แพร่กระจายไปทำให้ชาวบ้านได้รับแนวความคิดอันทันสมัยรวมไปถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ของสังคมเปลี่ยนแปลงไปเพราะเหตุนี้เอง ส่วนในด้านอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป เพราะการนำพืชเศรษฐกิจมาทดแทนการปลูกข้าวและนโยบายผสมเชื้อภาคการเกษตร

ในด้านสังคมพบว่า ระบบเครือญาติมีการพึ่งพากันน้อยลง เพราะเศรษฐกิจเป็นตัวการที่ทำให้เครือญาติขาดการพึ่งพา การแลกเปลี่ยนมีการอาศัยเงินตราเป็นหลัก

พนม แผลงฤทธิ์ (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวนา ในชุมชนใกล้เคียงเมืองและไกลเมือง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น พบว่า แบบแผนพฤติกรรมเปลี่ยนอาชีพของชาวนาใกล้เคียงเมืองจะมีความหลากหลาย ในการประกอบอาชีพมากกว่าชุมชนไกลเมืองความหลากหลายด้านอาชีพนี้เอง เป็นตัวกำหนดที่ทำให้ชาวนาเปลี่ยนอาชีพเพราะมีโอกาสเลือกมากกว่า ในด้านสังคมวัฒนธรรมเนื่องจากมีอาชีพที่เปลี่ยนแปลงทำให้ระบบความเชื่อ และส่วนต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปด้วย

วีรพล มณีพงษ์ (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ปริชญานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยสารคาม

- เป็นการศึกษาค้นหาสาเหตุขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ จะได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ และกระแสน้ำที่พัดดินทรายเข้ามาทับถมที่บ้าน ฤดูแล้งน้ำธรรมชาติของหมู่บ้านแห้งขอด ส่วนที่เกิดจากมนุษย์คือ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

- ทางเศรษฐกิจ พบว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงผลผลิต คือจากระบบยังชีพ มาสู่การขายและการตลาด การขยายของสื่อต่าง ๆ รวมทั้งการด้านสาธารณูปโภคต่างๆ การเลือกอาชีพ เศรษฐกิจแบบผสมมากกว่าการพึ่งตัวเอง

- ทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่า สถาบันทางสังคมได้เข้ามาในหมู่บ้านหลายแห่ง เช่นสถานีตำรวจ สถานีอนามัย แหล่งบริการไฟฟ้า โทรศัพท์ ในส่วนคราวเมื่อชาวพุทธยังคงยึดมั่นในพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเทศอย่างเหนียวแน่น

พบว่า ความเจริญทางด้านคมนาคม การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าสู่หมู่บ้านคือจุดเปลี่ยนของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีชีวิต ในรูปแบบของชนบทและเมือง

คารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2529) ได้วิจัยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน ในกรณีบ้านป่าหมากพบว่า

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อดั้งเดิมมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก แต่มีอิทธิพลพุทธศาสนา มีบทบาทมากที่สุด ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นั้น คือ ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคและบริการสาธารณะ ด้านนิเวศวิทยา ด้านการแพร่ขยายของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ด้านรัฐ และหน่วยงานของรัฐ ด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ด้านสื่อสารมวลชน ความเชื่อทางพุทธศาสนา ปัจจัยเหล่านี้มีความเกี่ยวเนื่องกัน

ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมมีแนวโน้มที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สูงมากขึ้นเรื่อย ๆ และผลกระทบที่สำคัญคือ การเล่นหวยเถื่อนและยาเสพติด

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในชุมชนหมู่บ้านเขอ บ้านไทยคำ และบ้านไทยลาว การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี พบว่า การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เช่นระบบเครือญาติของแต่ละชุมชน จะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า และแตกต่างกันตามลักษณะ โครงสร้างทางสังคมของแต่ละชุมชนในเรื่องแบบแผนทางครอบครัว บทบาทพ่อแม่ การแต่งงาน การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของความเชื่อและประเพณี เป็นไปอย่างช้าและแตกต่างกันของแต่ละชุมชน คือชุมชนบ้านเขอ และลาว มีความคล้ายคลึงกันด้านศาสนา แต่ไทยคำ นับถือผีบรรพบุรุษ

พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจะมาจาก ปัจจัยด้านสาธารณูปโภค ด้านนิเวศวิทยา บุคลิกภาพ เป็นต้นซึ่งเป็นการหาข้อที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

Klausner (2515) ได้ศึกษาที่บ้านหนองขอน ซึ่งเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในด้านที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมนั้นพบว่า พวกหนุ่มสาวที่แต่งงานแล้วมักจะแยกอยู่ต่างหากไม่อยู่ร่วมกับพ่อแม่เหมือนแต่ก่อน ระบบการช่วยเหลือในหมู่บ้านเปลี่ยนไปเป็นแบบการจ้างแรงงานไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านด้วยกันหรือกับพระ ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนไป ไม่มีอำนาจของพ่อแม่ที่จะสั่งการได้เหมือนแต่ก่อน ความสัมพันธ์กับสถาบันทางศาสนา ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างกับระยะเวลาของการบวช เป็นต้นสรุปได้ว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากระบบเศรษฐกิจซึ่งมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกขึ้น การย้ายเข้าไปทำงานของคนหนุ่มสาวนอกหมู่บ้าน ได้นำความทันสมัยมาสู่หมู่บ้าน และข่าวสาร ที่ทันสมัย พ่อค้าล้วนเป็นปัจจัยที่อิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น

Chuepeng (1967) ได้วิจัยหมู่บ้านต่าง ๆ ของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้พบว่าการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านอีสานจะเนื่องมาจากความแห้งแล้ง พืชผลไม่ได้ผลผลิตที่เพียงพอ จึงเกิดการอพยพแรงงานมาสู่ภาคอุตสาหกรรม ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลการไปทำงานในเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเมืองหลวงทำให้เยาวชนเหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปหลายด้าน เช่น การแต่งกายหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกเวลามาเยี่ยมบ้าน รวมทั้งค่านิยมทางศาสนา ก็เปลี่ยนไป

ประเพณีพิธีกรรมของชาวอีสาน

ภิรมย์ โชติกันตะ (2530) ได้วิจัยเรื่องความเชื่อของคนอีสาน โดยวิจัยว่า ปรัมปราเรื่องแดน พบว่าความเชื่อเรื่องแดนมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ในอดีตการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิต การกำหนดความคิดทางการเมือง ทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่สืบเนื่องมาจากเรื่องแดน

ความเชื่อเรื่องแดนนั้น จำแนกเป็น 2 ทาง คือ เรื่องของโลกและจักรวาล ความเชื่อเรื่องวิรูปักษ์ ความเชื่อทางศาสนาพุทธ พบว่า ความเชื่อทั้ง 2 อย่าง ได้ถูกผสมเข้ากับความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา ในเรื่องสวรรค์ นรก บุญและกรรม แต่ความเชื่อในปัจจุบันมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลง ไม่ควรมีต่อมา เพราะความเจริญทางด้านเทคโนโลยี แต่อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องแดนก็คงเหลืออยู่ เช่น ความเชื่อเรื่องแดนที่ปรากฏอยู่ในบุญบังไฟ

จ.เปริชญ ได้เขียนหนังสือ ประเพณีมงคล พิธีมงคลของไทยอีสาน (2520) เนื้อความในหนังสือ แสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินชีวิตแบบโบราณของ ชาวอีสานกฎเกณฑ์ต่างของการประกอบพิธีกรรมของ ชาวไทยอีสานโบราณ ส่วนมากงานจะเป็นลักษณะของกลุ่มไทยลาย เพราะผู้เขียนเองเป็นพระภิกษุใน จังหวัดมหาสารคาม

พระยาอนุমানราชชน เป็นอีกผู้หนึ่งที่สนใจเกี่ยวกับพิธีกรรม ได้เขียนหนังสือ เกี่ยวกับประเพณีชีวิต เป็นลักษณะของการเปรียบเทียบประเพณีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆรวมทั้งกฎเกณฑ์ต่างๆของ การประกอบ พิธีกรรมความหมายของระเบียบปฏิบัติ เป็นการเขียนถึงในรายละเอียดของพิธีทั่ว ๆ ไป

วิไลวงศ์ กฤษณะภูติ ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับข้อหาหรือข้อปฏิบัติเกี่ยวกับบออิสานที่เรียกว่า คะลำ ใช้ชื่อว่า จอกหลอก แจกแหลกอิสาน (2529) ซึ่งจะเก็บตกคำพูดต่างๆ ที่ชาวบ้านและใช้ปฏิบัติต่อกัน เป็นข้อความที่เรียกว่า คะลำก็มี ลักษณะเป็นเบสิก ความรู้ได้กล่าวถึง ข้อกะลำ เช่น การให้ความหมายของการห้ามคนท้องยืนขวางประตู เพราะต้องการความปลอดภัยใช้ข้อกะลำมาเป็น เครื่องมือในการอธิบาย ในงานสะท้อนให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวอิสานโบราณ

มนัส สุขสาย ได้เขียนไว้ในหนังสือ ภาบายศรีสู่ขวัญ (2529) เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับงานมงคลต่าง ๆ ของชาวอิสาน เช่นการบายศรีสู่ขวัญในงานวันเกิดของเด็ก การสู่ขวัญแม่ออกกรรมและการสู่ขวัญนาคน เป็นต้น เน้นให้เห็นระเบียบปฏิบัติโบราณของพิธีกรรม ที่ได้รับการสืบทอดมารวมทั้งความเชื่อต่างๆที่แสดงให้เห็นในบทสู่ขวัญ รวมทั้งชี้ให้เห็นลักษณะ โครงสร้างทางสังคม ในบทสู่ขวัญนั้นด้วย

พิธีกรรมการเกิด

จ. เปรียญได้พูดถึงประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกิดของชาวอิสาน พูดถึงประเพณีการเกิดในภาพ และระเบียบปฏิบัติ เป็นการพูดถึงคติความเชื่อของคนที่มีครรภ์ รวมทั้งข้อห้ามของคนมีครรภ์ และขณะที่ใกล้คลอดจะทำอย่างไร พบว่า แต่ละพิธีที่กล่าวไปนั้น มีลักษณะให้กำลังใจและเพื่อป้องกันอันตรายให้กับแม่และเด็ก เช่น ข้อห้ามต่างๆ ที่ระคนระหว่างความเชื่อเรื่องผี จุดประสงค์คือ ความปลอดภัยของทั้ง 2 นั้นเอง

พระยาอนุমানราชชน เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งประเพณีพิธีกรรมของไทย ได้ศึกษาประเพณีการเกิดของชาวอิสาน และได้พูดถึงการเกิดว่าเป็นเรื่องที่ยินดี สำหรับคนในครอบครัว และระเบียบปฏิบัติของแต่ละท้องที่มีพิธีกรรมการทำที่แตกต่างกัน พิธีนี้จุดประสงค์เพื่อความปลอดภัยของแม่ลูกเหมือนกัน

พิธีการบวช

สุนทรียา สุนทรวิภาต ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาความสำคัญของการบวชที่มีผลต่อสังคมไทย ปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณี กรุงเทพฯ และสุพรรณบุรี ซึ่งได้รับข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับความเข้าใจ และแนวคิดในเรื่องความสำคัญของการบวช พบว่า พระภิกษุทั้ง 2 แห่ง มีแนวคิดต่อการบวชสอดคล้องกัน คือ การบวชทำให้มีโอกาสศึกษาธรรมวินัย และเข้าใจว่าเป็นการตอบแทนคุณผู้มีพระคุณ ส่วนทัศนคติค่านิยม จะมีคล้าย ๆ กัน คือ

บวชตามประเพณี ผู้ชายไทยต้องบวช การบวชเลื่อนฐานะทางการศึกษา เป็นต้น

อุรุดินทร์ วิริยบุรณะ ได้พูดถึงประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการบวช โดยถือเป็นหลักสากล คือ ไม่ใช่คนของท้องถิ่นใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ เพิ่มในรายละเอียดของพิธีการบวชโดยทั่ว ๆ ไป รวมทั้ง ระเบียบ ปฏิบัติ ของผู้ที่เป็ญญาติ ในระหว่างสนทนากัน

อ. สวิง บุญเจิม พูดถึงการบวชของคนอีสาน ในหนังสือคำรามรดกอีสาน ว่า การบวชนั้นเป็นการบวชตามประเพณีนิยมของผู้ที่ถือพุทธศาสนา โบราณมีความเชื่อว่า เพราะผู้ที่สึกแล้วถือว่าเป็นคนดีสุดแล้ว จึงนิยมบวชและยังได้กล่าวรายละเอียดของการเป็นนาค การบวชจนถึงสึก เป็นการพูดถึงระเบียบพิธีโบราณมากกว่าปัจจุบัน

ปริญญาโณภิกขุ ได้เขียนหนังสือ เรื่อง ประเพณีโบราณไทยอีสาน ในเล่มเป็นการพูดถึงประเพณีทั่วไปและประเพณีชีวิตซึ่งหมายถึง การเกิด การบวช เป็นต้น ในหนังสือได้พูดถึงการบวชเป็นชีวิตขั้นที่ 2 ถือว่าผู้ชายทุกคนจะต้องบวช เพราะการบวชเป็นการอบรมร่มนิสัย เป็นการสนองคุณของบิดามารดา ดังนั้น จึงถือเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้ชายทุกคน รวมทั้งได้พูดถึงประเภทของการบวช เช่น บวชเป็นสามเณร และบวชพระ รวมทั้งชี้ มูลเหตุของการบวช เช่น บวชพระแก้บนบาน เป็นต้น รวมทั้งข้อปฏิบัติข้อห้าม บุคคลที่ห้ามบวช และระเบียบปฏิบัติตั้งแต่มอบนาคจนได้บวชในพุทธศาสนา

การแต่งงาน

พระยาอนุমানราชธน ได้เขียนหนังสือ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต แต่งงาน พบว่า มีความแตกต่างกันระหว่างภาคต่าง ๆ ของไทย เช่น ภาคเหนือเรียกว่า กินแขก ภาคใต้เรียกว่า กินงาน (กินเนี้ยะ การกินข้าวเหนียวหนึ่ง ไร่ น้ำตาล และมะพร้าวขูด) ภาคอีสานเรียกว่า กินดอง การเชิญแขกมาร่วมก็เพื่อ ประกาศให้รู้ว่า หนุ่มสาวเป็นคู่สามีภรรยาอย่างถูกต้องตามประเพณี และต่อไปเมื่อเกิดมีลูกคนทั้งสองจะต้องรับผิดชอบต่อเด็กนั้น จะปฏิเสธว่ามีใช้ลูกของตัวเองไม่ได้ ทั้งนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเจริญของสังคมที่ทั้ง 2 เป็นสมาชิกอยู่

พบว่า การแต่งงานนั้นมีหลายรูปแบบ คือ วิวาหมงคล และอาวาหมงคล ต่อมาทั้ง 2 นี้เปลี่ยนเป็นงานมงคลสมรส การแต่งงานมีทุกภาคแล้วแต่จะเรียกอย่างไร และมีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไป การแต่งงานก็เพื่อให้คนยอมรับ และเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณี และได้พูดถึง

กระบวนการของการแต่งงานเริ่มตั้งแต่ ให้ผู้เฒ่าผู้แก่ทาบทาม ไปจนถึงแต่งงานในที่สุด รวมทั้งรายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ซึ่งส่วนมากจะทำตามค่านิยมเดิม ๆ

ปริญญาไพฑูริย์ ได้พูดถึงการแต่งงานของชาวอีสานไว้ในหนังสือ ประเพณีโบราณไทยอีสานว่า การกินคองเป็นประเพณีที่ใหญ่โต จะทำให้เสร็จภายในวันเดียว ณ บ้านฝ่ายชายและฝ่ายหญิง เตรียมการต้อนรับญาติพี่น้อง มีอาหารการกิน การเลี้ยงกันอย่างอุดมสมบูรณ์ที่บ้านฝ่ายชายยกขันหมากและพาขวัญมาตั้งไว้ ที่บ้านฝ่ายหญิงยกเครื่องสมมา เครื่องปูที่นอน แล้วทำการสู่ขวัญ

จากนั้นได้พูดถึงพิธีการสู่ขวัญคู่บ่าวสาว พิธีสู่ขวัญกำย (ให้ฝ่ายชายและหญิงเอามือไขว่กัน) เพื่อให้คู่บ่าวสาวมีความสุข สรุปแล้วได้เขียนขั้นตอนการแต่งงานของชาวอีสานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

สวิง บุญเจิม ได้เขียนหนังสือ ชื่อ มรดกอีสาน ได้พูดถึงการแต่งงาน และการบวช การเริ่มจากบวชและสึก โบราณอีสานถือว่าคนที่บวชแล้วสึกถึงเหมาะที่จะแต่งงานด้วย และการเกี่ยวพาราตีของชาวอีสานโบราณที่ใช้กลอนสด ที่เรียกว่า “ผญา” เป็นการไหว้วาจาเป็นสำนวนในการจีบสาว เมื่อเกี่ยวพาราตีอยู่นานก็จะเป็นการทาบทามที่เรียกว่า โอมสาว จากนั้นก็ตกลงค่าคอง และกำหนดวันกินคอง คือวัน แต่งงาน จนถึงการแต่งงาน จากนั้นก็ได้พูดถึงระเบียบปฏิบัติ ข้อห้าม และข้อควรทำในวันแต่งงาน อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งสำหรับพิธี สรุปได้ คือ

- สู่ขอตามประเพณี
- กำหนดวัน
- เลี้ยงพระ
- แห่ขันหมากมาบ้านฝ่ายหญิง
- เบี้ยเงินเบิกทาง
- สู่ขวัญและผูกแขนคู่บ่าวสาว
- ตรวจไข่ และป้อนไข่
- คู่บ่าวสาวทำการสมมาญาติผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่าย
- พ่อแม่ให้โอวาท
- ส่งตัวเข้าหอ

การตาย

พระยาอนุমানราชชน ได้พูดถึงประเพณีการตายของคนทั่ว ๆ ไป เพราะเห็นว่า ประเพณีชีวิตเหล่านี้ทำสืบ ๆ กันมา มีคำศัพท์ที่ฝรั่งเขาเรียกว่า rite de passage ซึ่งทำเพื่อความสุขความเจริญ ทั้งนี้การจัดพิธีนั้นจะขึ้นอยู่กับคติความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น แต่ในหนังสือประเพณีการตายจะพูดถึงประเพณีของภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ มียกตัวอย่าง ของภาคอื่น ๆ มาประกอบ พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการปฏิบัติ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น พบว่าการตายนั้นปัจจุบันเลิกทำ เช่น การเอามะพร้าวล้างหน้าศพ ซึ่งในเมืองไม่มีแต่ตามชนบทก็ยังคงมีการปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเพราะอิทธิพลของความทันสมัย

อุรคิน วิริยบูรณะ ได้เขียนหนังสือประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู ได้พูดถึง ระเบียบปฏิบัติของประเพณีการตาย เริ่มตั้งแต่การรดน้ำศพ การแต่งกายศพ การนำศพไปทิ้ง หรือไปเผา รวมทั้งพิธีทำบุญเกี่ยวกับการจัดการงานศพ เช่น การทำบุญ 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน เพื่ออุทิศกุศลให้คนตาย

สุวิง บุญเจิม ได้เขียนไว้ในหนังสือ มรดกอีสานว่า การปฏิบัติต่อศพ เป็นหน้าที่ของญาติผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ผู้ตาย เริ่มจากการอาบน้ำศพ การแต่งศพ การหิว้ม การเอาเงินใส่ปากเพื่อให้ศพนำไปใช้ เอาจี๊ผึ้งปิดตา มัดศพ คอยศพ (คือการมัดตราสังแล้วเก็บศพไว้ก่อนที่จะใส่โลง) การเผา การโยนผ้าข้ามโลงขณะเผา และการทำบุญหลังจากที่เผาเสร็จแล้ว สรุปแล้ว เป็นการพูดถึงรายละเอียดในพิธีปฏิบัตินั่นเอง ซึ่งชาวอีสานจะมีพิเศษตรงที่มีการละเล่นที่บ้านของคนตาย ที่เรียกว่างันเฮือนดี เป็นการให้กำลังใจผู้ที่สูญเสียญาติคนนั่นเอง

ตัวแปรของการเปลี่ยนแปลง

ตัวแปรอิสระ

- การรับนวัตกรรมทางวัตถุ (material innovation)
- การรับนวัตกรรมมิใช่วัตถุ (non material innovation)
- การติดต่อทางวัฒนธรรม (acculturation)
- แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (national economic and social development plan)
- การกลายเป็นเมือง (urbanization)
- การสื่อสาร (communication)
- การศึกษา (education)
- การย้ายถิ่น (migration)

ตัวแปรตาม

- การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมของประเพณีชีวิตของชุมชน 4 อย่างคือ
- การเกิด
 - การบวช
 - การแต่งงาน
 - การตาย

นิยามตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษากการเปลี่ยนแปลงของชาวไทยอีสานนั้น ผู้ศึกษาได้เน้นพิธีกรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น คำนิยามศัพท์ การเปลี่ยนแปลง จึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านพิธีกรรมซึ่งเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

1. การเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิต หมายถึง ความแตกต่างระหว่างประเพณีในอดีตและปัจจุบัน 4 อย่างคือ การเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย
2. นวัตกรรมที่เป็นวัตถุ หมายถึง การที่ชาวบ้านรับเอาสิ่งใหม่ คือสิ่งที่เป็นผลผลิตที่สามารถจับต้องสัมผัสได้ เช่น บ้าน รถยนต์ โทรศัพท์ เป็นต้น
3. นวัตกรรมที่มีใช้วัตถุ หมายถึง การรับทัศนคติ แนวคิดใหม่ๆ ค่านิยม และรูปแบบของการดำเนินชีวิตแบบชาวเมือง
4. การติดต่อทางวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการระหว่างวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อกัน มีการรับวัฒนธรรมร่วมกัน หรือเป็นการติดต่อระหว่างวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรอง
5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หมายถึง แผนพัฒนาประเทศที่รัฐบาลกำหนดไว้ เป็นกรอบในการพัฒนาประเทศซึ่งในปัจจุบันอยู่ในระหว่างแผนพัฒนาฉบับที่ 8
6. การกลายเป็นเมือง หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมืองหรือการเคลื่อนของผู้ดำเนินการเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการที่ชาวชนบทได้รับอิทธิพลของเมือง โดยที่อิทธิพลของเมืองนั้นจะมีทั้งที่เป็นความคิด ทัศนคติ และวัตถุและมีการดำรงชีพแบบชาวเมือง
7. การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อระหว่างกลุ่มคนสองกลุ่ม หรือระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล หรือปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน โดยผ่านเครื่องมือทางเทคโนโลยี เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รวมทั้งระบบการคมนาคมที่ทำให้คนสะดวกในการติดต่อกับคนภายนอก เพื่อรับรู้ข่าวสาร เป็นต้น
8. การศึกษา หมายถึง ระบบการศึกษาที่จัดโดยกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งในหมู่บ้านเป็นการศึกษาภาคบังคับตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-ชั้นมัธยมปีที่ 3
9. การย้ายถิ่น หมายถึง การโยกย้ายมาทำงาน ในเมืองของชาวบ้าน ในจังหวัดที่ใกล้เคียงและกรุงเทพฯ

สมมติฐานในการวิจัย

การศึกษากการเปลี่ยนแปลงด้านพิธีกรรมชีวิตบางอย่างของชาวไทยอีสานนั้น ผู้ศึกษาได้มีข้อสมมติฐาน ดังนี้คือ

สมมติฐานข้อที่ 1 นวัตกรรมทางวัตถุ (Material Innovation) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

นวัตกรรมทางวัตถุหมายถึง สิ่งที่เป็นวัตถุที่สามารถจับต้องได้ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ รถยนต์ เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน ในลักษณะเมื่อรับเข้ามาแล้ว นวัตกรรมที่เป็นวัตถุจะสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใช้ประโยชน์ได้ดีกว่าของเดิม เช่น ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดเป็นต้น เมื่อมีการแพทย์สมัยใหม่ มีเทคนิคการแพทย์สมัยใหม่ มาใช้แทนการทำการคลอดแบบเดิม เพราะเครื่องมือการแพทย์แบบใหม่ให้ความปลอดภัยสูง ดังนั้นเมื่อชาว

บ้านเห็นความสำคัญ จึงได้เปลี่ยนวิธีปฏิบัติแบบเก่ามาปฏิบัติแบบใหม่แทน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน ประเพณีชีวิตเพราะใช้ประโยชน์ได้ดีกว่าเดิม (Relative Advantage)

สมมติฐานข้อที่ 2 นวัตกรรมมิใช่วัตถุ (Non Material Innovation) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน ประเพณีชีวิตของชุมชน

นวัตกรรมมิใช่วัตถุ หมายถึง สิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ไม่สามารถจับต้องได้ อันได้แก่ แบบอย่างทางพฤติกรรม และแบบอย่างของแนวความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ใหม่ๆ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในลักษณะ เมื่อคนในสังคมรับนวัตกรรมที่ไม่ใช่วัตถุ จะทำให้คนในสังคมเริ่มมีแนวคิดใหม่ๆ ในการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้นเช่น ในการจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย การที่ชาวบ้านรู้จักแต่งตัวให้เป็นสากลมากขึ้น การที่ชาวบ้านรู้จักการใช้พวงหรีดมาแสดงความเสียใจต่อครอบครัวของผู้ที่จากไป เป็นต้น ซึ่งเป็นค่านิยมแบบใหม่ ดังนั้นรูปแบบใหม่จึงได้รับการปฏิบัติจนเป็นประเพณี ซึ่งเป็นผลเพราะการที่ชาวบ้านรับค่านิยมแบบใหม่

สมมติฐานข้อที่ 3 การติดต่อทางวัฒนธรรม(Acculturation) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

การติดต่อทางวัฒนธรรมก็คือ การที่กลุ่มคน 2 กลุ่ม หรือปัจเจกบุคคล 2 คนติดต่อกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีการติดต่อสังคมที่ค้ำชูกว่าย่อมได้รับสิ่งที่กระจายมาจากสังคมที่เจริญกว่าทั้งที่เป็นวัตถุและที่เป็นค่านิยม ความคิด เมื่อเห็นว่าเข้ากันได้กับสิ่งที่มีอยู่เดิม จึงนำมาปฏิบัติจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิต เช่น พิธีกรรมการบวชของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงเพราะการรับค่านิยมใหม่ที่เป็นผลมาจากการติดต่อกับสังคมเมือง คือคนในสังคมชนบทเห็นความสำคัญของการบวชน้อยลง ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้เปลี่ยนแปลงในเรื่องของระยะเวลาการบวชที่สั้นลง ดังนั้นการติดต่อทางวัฒนธรรมจึงเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

สมมติฐานข้อที่ 4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(National Economic and Social Development Plan) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หมายถึง แผนพัฒนาที่รัฐบาลกำหนดไว้เพื่อเป็นกรอบแห่งการพัฒนาประเทศ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการกำหนดทิศทางให้แน่นอนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตในลักษณะนำสิ่งใหม่เข้าไปทดแทนสิ่งเก่าที่ชาวบ้านมีอยู่ ในลักษณะที่เป็นประโยชน์มากกว่าเดิม และง่ายต่อการใช้สอยประโยชน์โดยที่เป้าหมายของการพัฒนานั้นจะมุ่งประโยชน์ที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศต่อไป เช่น การขยายโอกาสทางการศึกษา ทำให้ชาวบ้านมีแนวคิดที่กว้างกว่าเดิมไม่ติดพันอยู่กับประเพณีที่เคยปฏิบัติแบบเดิมๆ มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางการปฏิบัติเรื่อยๆ การขยายความเจริญทางการแพทย์ ทำให้ชาวบ้านละเลยหรือลืมข้อปฏิบัติแบบเดิมเช่นพิธีกรรมการเกิดที่ไม่มีข้อปฏิบัติที่ยุ่งยากในเรื่องของอาหาร ชาวบ้านสามารถทานอาหารได้โดยปราศจากข้อห้าม เป็นต้น ดังนั้นแผนพัฒนาจึงเป็นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่ง

สมมติฐานข้อที่ 5 การกลายเป็นเมือง(Urbanization) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

การกลายเป็นเมือง หมายถึง การที่ชาวชนบทเปลี่ยนไปสู่วิถีชีวิตแบบเมือง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอาชีพของชาวชนบท เช่น การเปลี่ยนจากอาชีพจากชาวนามาเป็นอาชีพกรรมกร อาชีพค้าขาย เป็นต้น จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน ในลักษณะที่คนในสังคมที่ไม่ใช่เมืองต้องการบทบาทการดำเนินชีวิตแบบเมือง มีระเบียบ มีลักษณะทางวัฒนธรรมแบบสังคมเมือง เช่น ชาวบ้านที่อพยพมาใช้ชีวิตในเมือง จะทำให้ซึมซับเอาวิถีการดำเนินชีวิตแบบเมือง เช่น การนิยมใช้วัตถุที่สำเร็จรูปจากตลาด เป็นต้น เมื่อกลับมาบ้านจะทำให้มีค่านิยมในการซื้อวัตถุที่สำเร็จรูปมากกว่าการทำเอง เช่น ในกรณีของการจัดงานแต่งงานที่นิยมทำการ์ดแจกไม่เดินบอกข่าวเหมือนแต่ก่อน ดังนั้นจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเอาค่านิยมแบบเมืองมาใช้ในการจัดงานที่นิยมวัตถุมากขึ้น

สมมติฐานข้อที่ 6 การสื่อสาร (Communication) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อระหว่างชุมชนและเมือง โดยผ่านเครื่องมือการติดต่อสื่อสาร เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น การติดต่อจะทำให้เกิดการเรียนรู้ ได้รับความรู้ ความชำนาญ เป็นต้น จากสังคมที่เจริญกว่ามาสู่สังคมที่ด้อยกว่า จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะการติดต่อจะทำให้คนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และพัฒนาความคิดของตนเองตลอด ดังนั้นจึงเกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น ค่านิยมในการจัดงานบวชที่นิยมการฟุ่มเฟือย รวมทั้งคนที่บวชมีระยะเวลาการบวชน้อยลง เพราะเห็นประโยชน์จากการประกอบอาชีพมากกว่าการเสียเวลาในการบวช ดังนั้นระยะเวลาของการบวชในปัจจุบันจึงน้อยลง เป็นต้น

สมมติฐานข้อที่ 7 การศึกษา (Education) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

การศึกษา หมายถึง ระบบการศึกษาที่จัดโดยรัฐบาลรวมทั้งการอบรมต่างๆ การศึกษานั้นเมื่อคนได้ศึกษาเล่าเรียนแล้ว จะทำให้คนในชุมชนรู้จักนำมาประยุกต์ใช้ รวมทั้งการทำให้เกิดทัศนคติค่านิยมใหม่ๆ เช่น ค่านิยมในเรื่องการแต่งงานที่เน้นวัตถุเป็นหลัก เป็นต้น เมื่อค่านิยมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะการเรียนรู้และการอบรมกระทำให้คนในสังคมเกิดเปลี่ยนแปลงค่านิยม และเปลี่ยนแบบแผนการปฏิบัติประเพณีอื่นๆ

สมมติฐานข้อที่ 8 การย้ายถิ่น (Migration) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเพณีชีวิตของชุมชน

การย้ายถิ่น หมายถึง การอพยพเข้ามาทำงานในเมือง เป็นเพราะจำนวนประชากรที่มีมากขึ้นทำให้ไม่มีงานรองรับเพียงพอ จึงเกิดการหลั่งไหลเข้าสู่เมืองเข้ามาอยู่ในเมือง แบบแผนในการดำเนินชีวิตจะได้รับอิทธิพลจากเมือง ดังนั้นแบบแผนเดิมๆ ในการดำเนินชีวิตจึงเปลี่ยนไป เช่น ในการจัดงานประเพณีเกี่ยวกับชีวิตทั้งการเกิด การแต่งงาน การบวชและการตาย ได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น การตายที่ชาวบ้านรู้จักใช้รดในการบรรพทุกศพแทนการหามศพ เป็นต้น การย้ายถิ่น (Physical Mobility) ทำให้ผู้ย้ายถิ่นพ้นจากกรอบประเพณีเดิม มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ เช่น จากชาวนามาเป็นพ่อค้า กรรมกร เป็นต้น ดังนั้นแนวคิดจึงไม่เป็นแบบชาวนาดั้งเดิม เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตแบบใหม่มากขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา มีลักษณะดังนี้ คือ

ก. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีลักษณะดังนี้ คือ

1. การรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการวิจัยครั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาของการวิจัย เพื่อที่จะปรับตัวให้เหมาะกับสถานการณ์

2. ข้อมูลภาคสนาม ใช้เทคนิควิจัยสนามทางมานุษยวิทยา (Anthropological Fieldwork) โดยใช้เวลาในการวิจัยตั้งแต่ พฤษภาคม 2539 - พฤษภาคม 2540 โดยใช้เทคนิคการวิจัยทางมานุษยวิทยา ดังนี้คือ

2.1 การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) คือเข้าอยู่ในสนามวิจัยเป็นเวลา 1 ปี เพื่อเข้าร่วมงานหรือกิจกรรมที่ชาวบ้านจัดขึ้น และเพื่อสังเกตพฤติกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน

2.2 การสังเกตโดยทั่วไป ได้แก่การสังเกตสภาพแวดล้อมของชุมชนและลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน รวมทั้งวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของชาวบ้าน เพื่อได้ข้อมูลของวัฒนธรรมด้านนั้นๆ

2.3 การสัมภาษณ์ (Interview) จะใช้การสัมภาษณ์ทั้ง 2 ลักษณะดังนี้ คือ

- การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ คือการสัมภาษณ์ เรื่องราวต่างๆ ประเพณีที่เกี่ยวข้อง เพื่อทราบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

- การสัมภาษณ์ Key Informant รวมทั้งการเก็บประวัติชีวิตของผู้ให้ข่าวสำคัญ โดยจะเลือกสัมภาษณ์ กลุ่มผู้นำด้านต่างๆ เช่น ผู้นำด้านปกครอง ด้านพิธีกรรม เป็นต้น โดยเลือกสัมภาษณ์ผู้สูงอายุราว 50 ปีขึ้นไป จำนวนไม่ต่ำกว่า 50 ท่านขึ้นไป

2.4 การสำรวจประชากร ตามโครงสร้างและอายุ จัดทำไคอะแกรมเครือญาติ

2.5 การเก็บประวัติชีวิตของชาวบ้าน เน้นกลุ่มผู้สูงอายุ วัยผู้ใหญ่ เพื่อให้ทราบเหตุการณ์ต่างๆ ในหมู่บ้าน

2.6 วิเคราะห์เนื้อหา คติชาวบ้าน นิทานชาวบ้าน เพื่อทราบถึงลักษณะของชาวบ้าน รวมทั้งบุคลิกภาพ รวมทั้งคติเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการดำเนินชีวิตในอดีตของชาวบ้าน

2.7 การบันทึกข้อมูลสนาม (Field Note) คือ จดบันทึกข้อมูลที่ได้พบเห็นแต่ละวันอย่างละเอียด เพื่อได้เก็บข้อมูลที่เป็นภาพรวมของชาวบ้าน ขณะเดียวกันได้ใช้เครื่องมือ เทคโนโลยี เช่น กล้องถ่ายรูป และเทปบันทึกเสียง ในการช่วยบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ในหมู่บ้าน

2.8 การเก็บข้อมูลส่วนตัวของชาวบ้าน โดยรวบรวมจากสมุดบันทึกของชาวบ้าน เพื่อเข้าใจเหตุการณ์ในหมู่บ้าน รวมทั้งทัศนคติและค่านิยมของคนในหมู่บ้าน

ข. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูล การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของประเพณีชีวิต ในจังหวัดขอนแก่น มีข้อมูลที่เป็นเชิงพรรณนา ไม่ใช่สถิติ และข้อมูลทางสถิติ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้รูปตาราง และแสดงคำร้อยละ ข้อมูลส่วนใหญ่จะวิเคราะห์ในลักษณะเชิงพรรณนามากกว่าการใช้สถิติ

เทคนิคอื่น ๆ ที่ใช้ในการวิจัย

1. เก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจากคหิชาชาวบ้าน นิทานปรัมปรา และนิทานก้อม (หมายถึง นิทานเรื่องสั้นมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจ) รวมทั้งเพลงชาวบ้าน เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้ สามารถแสดงให้เห็นระบบเศรษฐกิจ การปกครอง และกิจกรรมทางศาสนา ทั้งนี้เพราะคหิชาชาวบ้านเป็นประเพณีการบอกเล่า (Oral tradition) ของสังคม

2. การเก็บข้อมูลส่วนตัวของชาวบ้าน โดยการฟังเรื่องยาว ๆ ที่ชาวบ้านเล่า การรวบรวมสมุดบันทึกของชาวบ้านบางคน ที่บันทึกชีวิตประจำวัน และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อเข้าใจกิจกรรมของคนในชุมชน ทั้งทัศนคติ และค่านิยมของคนในหมู่บ้าน